

Юрій Сорока

100 ВАЖЛИВИХ
ПОДІЙ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Справжня історія

Справжня історія

Юрій Сорока

100 важливих подій історії України

«ОМІКО»

2018

Сорока Ю. В.

100 важливих подій історії України / Ю. В. Сорока — «ОМІКО», 2018 — (Справжня історія)

Історія України схожа на мапу, яка містить безліч білих плям. І це не простий збіг обставин, а результат цілеспрямованої державної політики. Протягом століть над тими плямами дбайливо працювали сотні різних людей, найнятих владою метрополій. Ці творці міфів і фейків зробили все для того, щоб наша історія, як і сама Україна, постала перед нащадками у світлі, вигідному для тих, хто намагався асимілювати спадок Київської Русі. Проте час завжди розставляє все по своїх місцях. Тож у цьому виданні ми спробували зібрати події, які сформували ту Україну, котру ми знаємо зараз, і які сприятимуть її розвиткові й надалі. Ми намагалися зосередитися на позитивних подіях української історії, умовно кажучи, на перемогах. Досить довго експлуатувався образ нашої країни як беспорядної жертви, яка постійно страждає, співає сумних пісень і не здатна протистояти зовнішньому тиску. Але заглиблення в реальну історію України доводить, що це не так. Голос минулого промовляє до нас із десятків літописів, документів та історичних розвідок. Відчайдушні герої, незламні воїни, талановиті творці, видатні політичні діячі, геніальні філософи та науковці — ось хто творив історію нашої країни. І, звичайно, треба, щоб про них та їхні досягнення дізналось якомога більше наших громадян. Ця книга є спробою об'єднати під однією обкладинкою найвагоміші моменти нашої історичної спадщини і продемонструвати, що, попри все, Україна пам'ятає своє минуле і має намір, враховуючи свій багатющий історичний досвід, будувати власне щасливе майбутнє.

© Сорока Ю. В., 2018

© ОМКО, 2018

Содержание

ПАНТИКАПЕЙ – НАЙДАВНІШЕ МІСТО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ	6
ПЕРЕМОГА СКІФІВ НАД ПЕРСЬКИМ ВІЙСЬКОМ ЦАРЯ ДАРІЯ	11
ПЕРЕМОГА СКІФІВ НАД ЗОПІРІОНОМ – ПОЛКОВОДЦЕМ АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО	15
ВЕЛИКЕ РОЗСЕЛЕННЯ СЛОВ'ЯН VI—VIII СТОЛІТЬ	17
ЗАСНУВАННЯ КИЄВА	21
ПОХІД КНЯЗЯ ОЛЕГА НА КОНСТАНТИНОПОЛЬ	26
ДУНАЙСЬКІ ЗАВОЮВАННЯ СВЯТОСЛАВА	28
ХРЕЩЕННЯ РУСИ	32
БУДІВНИЦТВО СОФІЙСЬКОГО СОБОРУ В КИЄВІ	35
ПЕРЕМОГА НАД ПЕЧЕНІГАМИ У 1036 р	39
АННА ЯРОСЛАВНА – КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ	43
ПОЯВА «ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ»	48
ПОЯВА ТЕРМІНУ «УКРАЇНА»	52
КОРОНУВАННЯ КОРОЛЯ ДАНИЛА	54
ЗАСНУВАННЯ ЛЬВОВА	59
БИТВА НА СИНІХ ВОДАХ (1362 р.)	63
ГРЮНВАЛЬДСЬКА БИТВА (1410 р.)	67
УТВОРЕННЯ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА У 1449 р	69
ВИНИКНЕННЯ КОЗАЦТВА	72
ВВЕДЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА В МІСТАХ УКРАЇНИ	76
СТВОРЕННЯ ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ	79
ВІДКРИТТЯ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ У 1576 р	84
УКРАЇНСЬКИЙ СПАРТАК – САМІЙЛО КІШКА	90
ПОЧАТОК ГЕТЬМАНУВАННЯ П. САГАЙДАЧНОГО І ЙОГО ПОХІД НА МОСКВУ	95
ЗАСНУВАННЯ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ	99
Кінець ознакомительного фрагмента.	100

Ю. В. Сорока

100 ВАЖЛИВИХ ПОДІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ПАНТІКАПЕЙ – НАЙДАВНІШЕ МІСТО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

В історичній науці прийнято вважати, що створення європейської цивілізації відбувалося на території Західної Європи. Саме там з'явилися Афіни і величний Рим. Саме звідти прийшли до нас перші винаходи, протяглися дороги, вчені і воїни саме тих земель залишили опис своїх досягнень на сторінках літописів. Що ж стосується України, про величні міста на її території, за звичкою, згадується вкрай побіжно. Але саме Україні випало стати тим тереном, на якому було побудовано Пантікапей – найдавніше місто на території Східної Європи. Як доводять дослідження науковців, це відбулось у 615—610 роках до нашої ери.

Руїни Пантікапея розташовуються в межах сучасного міста Керч на сході Кримського півострова. Засновано місто на горі з назвою Мітридат давніми греками. Пантікапей був досить великим для свого часу містом – територія поселення займала близько 100 гектарів. Стосовно назви прадавнього міста в ученому середовищі досі тривають суперечки. Деякі дослідники вважають, що місто назване на честь річки «Пантікап», яка колись протікала повз нього. Інші доводять, що назва «Пантікапей» мала значення «Рибний шлях», адже відомо, що на давній іранській мові «панта» – «шлях», «капа» – «риба».

Руїни Пантікапея

На території Пантікапея здавна ведуть розкопки археологи. І вони досі не перестають дивувати своїми знахідками. Так, наприклад, відомо, що правителі Пантікапея здавна карбували власні грошові знаки. Перші золоті та срібні монети, які було знайдено у стародавньому місті, на аверсі містили зображення голови лева, а на реверсі – квадрат. Такі монети карбувалися до останньої чверті V сторіччя до н. е., після чого дизайн монет було дещо змінено. На них з'явилося зображення голови вола і шестикутної зірки.

Монети Пантікапея

Як відомо, покровителем Пантікапея від часу їхнього заснування, як і у прадавній Трої, вважався бог Аполлон. Саме йому був присвячений головний храм Пантікапея. Храми споруджували також на честь Афродіти і Діоніса. Окрім храмів, Пантікапей славився своїм царським палацом, площею-агорою, а також амфітеатром. Навколо міста було збудовано потужну систему кам'яних укріплень. Поруч знаходився некрополь, який складався з довгих ланцюгів курганів, що простягаються уздовж доріг від міста у степ. З південного боку місто оточує найбільш значна гряда курганів, іменована Юз-Оба, що в перекладі – 100 пагорбів. Під насипами цих курганів поховані представники скіфської знаті. Колись тут також розташовувався акро-

поль з просторими вулицями і площами, милували око розкішні храми і палаци. Сьогодні на їхньому місці можна побачити лише руїни.

Розкопки в городищі Пантікапея на горі Мітридат

Реконструкція акрополя античного Пантікапея

Теракотовий Геракл із Керчі

Існує легенда, що Пантікапей заснований за часів аргонівтв сином Еета, царя міфічної країни Еї. Він, переслідуючи аргонівтв після крадіжки Медеї і золотого руна, прибув з Колхиди на берег Боспору Кіммерійського й отримав від скіфського царя Агаета дозвіл заснувати тут місто. Інша легенда оповідає, що саме у стародавньому місті на території сучасної Керчі народився легендарний Геракл.

ПЕРЕМОГА СКІФІВ НАД ПЕРСЬКИМ ВІЙСЬКОМ ЦАРЯ ДАРІЯ

Наприкінці VI сторіччя до н. е. територія сучасного півдня України зазнала навали військ перського царя Дарія I. Про цей похід нам відомо з праць давньогрецького історика Геродота.

Геродот

У 514 році перська армія переправилася через Фракійський Босфор. Перси побудували міст з кораблів біля гирла Дунаю і вдерлися у Скіфію. Протягом місяця Дарій просувався на схід, переслідуючи скіфів. Як указує Геродот, скіфи виставили проти персів три військових загони. Але зовсім не для того, щоби вступати у бій. За їхнім задумом, відділ під командою царя Скопасіса, відступаючи, мав вести персів до берегів Дону уздовж узбережжя Азовського моря. Решта скіфських вояків під командуванням царів Іданфірса і Таксакіса мали на меті заманювати ворога на північ. За свідченням Геродота, така тактика скіфів була цілком успішною. Перси на сотні миль заглибилися на територію безлюдної Скіфії. Врешті Дарій зупинився табором на березі річки Оар. Саме тут мала відбутись битва перського війська зі скіфами, яка обернулася на кумедний інцидент.

Отже, обидві армії вишикувалися до бою. Розгорнуті для атаки підрозділи перського війська були готовими атакувати ворога, однак у цей час полем пробігли зайці. Тож скіфи, які були природженими мисливцями, забули про персів і почали полювання. Бойові дії закінчились, не розпочавшись. Таку курйозну історію битви подає Геродот. З огляду на відсутність інших джерел, навряд чи можливо встановити, наскільки близьким до істини є виклад давньогрецького історика. Можемо припустити лише, що скіфські полководці через значну кількісну

перевагу супротивника планували імітувати бойові дії, розуміючи, що величезна степова територія країни сама є ефективним засобом боротьби з ворожою армією.

«Історія» Геродота

Зображення Дарія I на давньогрецькій вазі

А становище персів справді було не найкращим. Несподівано для себе Дарій I зрозумів, що шансів на перемогу у нього практично не залишилося. Продовжувати рух далі у ворожі степи було надто небезпечно, тож залишалось одне – відступ. Крім того, навіть повернення до дунайської переправи без великих втрат від голоду та хвороб він міг вважати успіхом. Ще більшим щастям було переправитися через Дунай, адже міст союзні Дарію греки зобов'язувались охороняти лише протягом двох місяців. Тож, покинувши свій табір на річці Оар, цар поспіхом залишив Скіфію із найбільш боєздатною частиною своєї армії. Скіфам дістався величезний обоз і безліч полонених. У цей час загін царя Скопасіса підійшов до мосту, який охороняли греки, і дістав від них слово, що міст буде розведено у зазначений строк. Втім, як виявилось згодом, греки не поспішали розводити міст, зруйнувавши лише його частину зі скіфського боку. Тож коли військо Дарія підійшло до берегів Дунаю, міст було швидко відновлено. Перська армія успішно переправилася на правий берег річки та повернулася додому. Слід зазначити, що невдалий похід Дарія I у Північне Причорномор'я об'єднав населення Скіфії у боротьбі проти зовнішнього ворога. Щодо самого перського царя, то він зробив висновки з результатів невдалої операції і більше не ходив сам у закордонні походи, надсилаючи на чолі армії своїх полководців.

Скіфські воїни на електричній чаші з кургану Куль-Оба

ПЕРЕМОГА СКІФІВ НАД ЗОПІРІОНОМ – ПОЛКОВОДЦЕМ АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО

У 331 році до н. е. розпочалася нова інтервенція проти земель, розташованих на півдні сучасної України. Цього разу її здійснював намісник Александра Македонського у Фракії – Зопіріон. Зібравши військо кількістю у 30 000 вояків, він виступив від пониззя Дунаю до Скіфії.

Першою метою македонського полководця стала Ольвія, розташована на території Кримського півострова. На той час місто було військовим союзником скіфських племен. Захопивши Ольвію, Зопіріон розраховував позбавити скіфів підтримки. Історичні джерела відзначають, що наближення армії македонського намісника застало жителів Ольвії неготовими до оборони. Як згадується, напередодні навали македонців місто потерпало від внутрішніх чвар, тож зупинити ворога на віддалених підступах жителі поліса не змогли. Ступінь небезпеки була оцінена ними, лише коли Зопіріон підступив упритул до мурів Ольвії. Внаслідок цього до рук македонців потрапила велика кількість городян. Цей трагічний факт підтвердили розкопки, під час яких на території Ольвії була виявлена братська могила, хронологічно належна до часів облоги міста фракійським намісником. У похованні знайшли скелети молодих людей, які зазнали насильницької смерті.

Однак, як згадує літопис, у цей непростий для Ольвії час знайшовся один містянин на ім'я Калліник, який зміг організувати оборону жителів поліса. Цьому талановитому організатору вдалося переконати містян полишити чвари й об'єднатися для захисту міста. Задля перемоги Калліник запропонував досі неординарний для рабовласницького суспільства крок – на його вимогу жителі поліса надали волю своїм рабам і дарували права громадянства неповноправним містянам. Крім того, швидкими темпами було укладено новий союз зі скіфами.

Вид розкопу Ольвії. Миколаївська область, Україна

Далі події розвивалися вкрай несприятливо для македонців. Виконуючи союзницькі зобов'язання, скіфське військо виступило на захист Ольвії. Чутки про його наближення насторожили Зопіріона. Після наради зі своїми командирами він прийняв рішення припинити облогу міста і повернутися до Фракії. У цьому й була фатальна помилка фракійського намісника Александра Великого. Відступ через безкрайні степи Причорномор'я зазнав невдачі, і македонська армія була оточена численними скіфськими племенами. Зрозумівши, що утекти не вдасться, Зопіріон був змушений дати бій, який завершився для нього повним розгромом і знищенням. Долю своїх воїнів розділив і сам намісник Фракії.

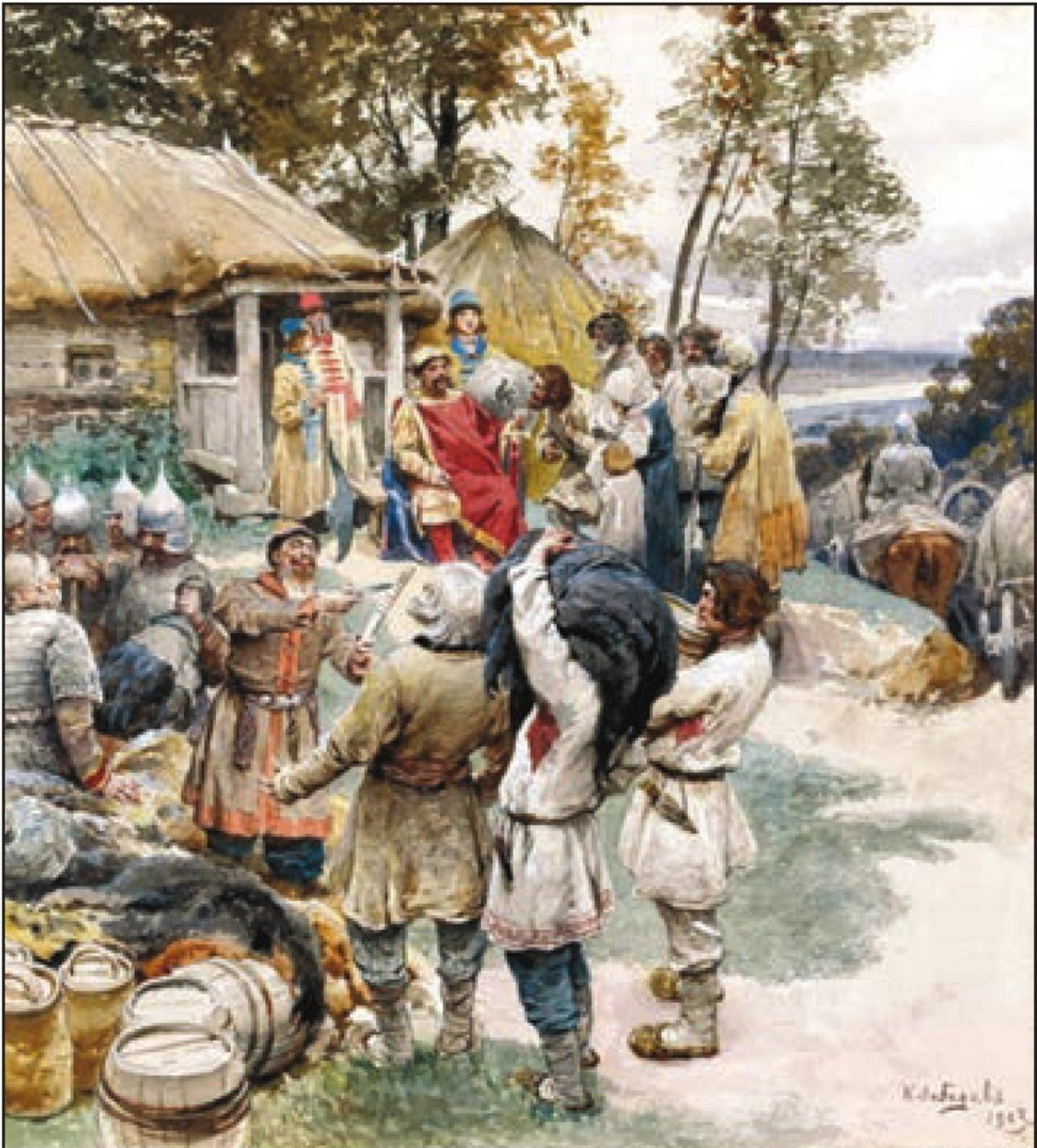
Слід зауважити, що на цьому скіфи не зупинилися. Слідом за армією Зопіріона, ними було знищене місто Ніконій, яке слугувало базою для македонських військ. Після цього фракійські племена, відчувши, що влада Македонії над ними ослабла, повстали проти Александра, і розпочалася кровопролитна війна. Однак скіфи, цілком справедливо вважаючи, що їм не треба завойовувати нові землі, участі у ній не брали. Скоро союзом скіфських племен до Александра Македонського було делеговано посольство, яке й уклало мир між скіфами і Ольвією, з одного боку, та Македонським царством – з іншого.

Ольвія, залишки старовинного житлового кварталу

ВЕЛИКЕ РОЗСЕЛЕННЯ СЛОВ'ЯН VI—VIII СТОЛІТЬ

Як повідомляють історичні джерела, станом на початок VI сторіччя слов'яни були досить численним народом. Наші предки заселяли території від Адріатичного моря на півдні до Північного Льодовитого океану на півночі. Від пустель Середньої Азії на сході до Балтійського моря на заході. Відомо також, що на той час слов'янські племена населяли Малу Азію, Італію та Іспанію. Навіть відомий арабський географ X сторіччя Ібн-Хукаль відзначав, що у Палермо на Сицилії два з п'яти міських кварталів належать слов'янам.

К. Лебедєв. Князь Ігор збирає данину з древлян у 945 р.

Нестор-літописець – вірогідний автор літопису «Повість минулих літ»

Протягом тривалого часу дослідники вважали, що територія, на якій мешкали слов'яни, набула таких широких кордонів під час великого переселення народів II—VI століть. Але згодом було доведено, що це відбулося пізніше. Причин розселення слов'ян територією Європи було досить багато, і така експансія була зумовлена багатьма об'єктивними історичними процесами. Особливо ці процеси активізувались у VI—VIII століттях. У надрах слов'янського етносу тоді наростав розклад первісно-общинного ладу, викликаний еволюцією продуктивних сил і виробничих відносин. Значно активніше розвивалися землеробство і скотарство, набирали сили численні ремесла і народні промисли. Більш розвинутою стала торгівля всередині сло-

в'янського світу. Демографічний вибух, викликаний усіма цими чинниками, також призвів до розселення, адже слов'янам стало тісно на землях своєї малої батьківщини.

«Смерть Олега, князя древлянського». Малюнок Тараса Шевченка

Значну роль у розселенні слов'ян Європейським континентом зіграли й зовнішньо-політичні фактори. На той час, внаслідок падіння Римської імперії і просування на південь германських племен, зокрема готів і вандалів, цілісність слов'янських земель була порушена. Цей процес сприяв також відособленню слов'ян і поділенню їхніх племен на групи – східні і західні. Станом на початок VI сторіччя, завдяки падінню держави гунів, слов'яни змогли розселитися на південь, до берегів Дунаю, і далі, до північно-західного Причорномор'я, що також призвело до поділу слов'янського етносу на окремі групи. Подібні процеси, завдяки відступу готів, а також занепаду Аварського каганату в VII сторіччі, дозволили слов'янам заселити Балканський півострів і цілу низку островів Середземного моря. Водночас слов'яни продовжували заселяти землі Центральної та Східної Європи.

Помста княгині Ольги древлянам за свого чоловіка

Відомо, що станом на кінець VIII сторіччя слов'янами було заселено землі у нижній течії Ельби, а також південно-західне узбережжя Балтійського моря. Там, зокрема, проживали племена полабів, бодричів, лютичів та інші. Внаслідок розселення на величезних просторах Європейського континенту, де перед цим переважало неслов'янське населення, етнічна, культурна і мовна спільність слов'ян почала видозмінюватися. З часом цей процес призвів до остаточного поділу слов'янського етносу на три основні групи – східну, південну і західну. Тобто тих, кого згодом легенда іменуватиме нащадками Руса, Чеха і Ляха. На обрії поставала держава, яка мала звеличити слов'ян і голосно заявити про себе на просторах середньовічної Європи, – Київська Русь.

ЗАСНУВАННЯ КИЄВА

Не буде перебільшенням сказати, що міст з такою багатою історією, яку має столиця нашої країни – Київ, зовсім небагато. Не лише на території України, а й на теренах Європейського континенту. І хоча вона не така давня, як історія колиски західної цивілізації – грецьких полісів та Рима, місто на Дніпрі має цілком заслужений статус одного з найстаріших поселень на території Східної Європи.

Насправді важко уявити кількість часу, яку містить фраза «Києву – 1536». Із сивої глибини століть до нас промовляє історія словами великого Нестора Літописця й інших творців нетлінної «Повісті минулих літ».

«...Сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, а Щек сидів на горі, що тепер зветься Щековиця, а Хорив на третій горі, що прозвалась по ньому Хоривицею. І побудували городок в ім'я старшого свого брата і назвали його Києвом...»

В. Васнецов. Нестор Літописець (Володимирський собор, Київ)

Саме так описує літопис створення Києва. І саме його сторінки виводять на арену історичних подій трьох вождів слов'янського племені полян: Кия, Щека і Хорива, а також сестру їхню Либідь. Ім'я останньої літопис не пов'язав з назвами гір, як імена братів. Однак воно навіки закарбоване у назві правого притоку Дніпра – річки Либідь, що бере свій початок у районі сучасної вулиці Радищева.

Суперечки щодо правдивості поданої Нестором інформації виникають у добу Середньовіччя. Так, наприклад, новгородський літописець, сучасник Нестора, висловлював думку, що Кий не був князем. З його точки зору, засновник столиці Русі трудився звичайним човнярем, який перевозив людей через Дніпро. Захищаючи свою точку зору, Нестор викладає цікаві факти з життя князя: Кий відвідав свого часу Візантійську імперію, де з пошаною був прийнятий імператором. Повертаючись у свої землі, князь побудував на Дунаї місто Київцець. Проте ця спроба закріпитися не мала успіху, позаяк полянський князь був витіснений «племенами, що жили поблизу». Слід зауважити, що інформація про заснування Києва трьома братами дещо подібна до історії інших міфічних засновників міст – наприклад, Ромула і Рема. Або до легенди про «родоначальників усіх слов'ян» Руса, Чеха і Ляха. Цей факт досить довгий час примушував дослідників скептично ставитися до версії заснування Києва з «Повісті минулих літ». Однак велика кількість історичних розвідок, проведених протягом останнього часу, доводить, що князь Кий існував насправді.

Кий, Щек, Хорив і Либідь (мініатюра із Радзивілівського літопису)

Руїни Десятинної церкви. Рисунок 1826 р.

Суперечки про правдивість або неправдивість частини «Повісті минулих літ», яка стосується заснування Києва, могли тривати безкінечно. Проте крапку поставили археологи. Дослідженнями встановлено, що від кінця V сторіччя на Старокиївській горі існувало поселення, огорожене ровом, земляним валом і дерев'яним частоколом. Це старовинне місто, сучасник падіння Риму, стало майбутнім центром великої феодальної держави, яка за часів Нестора Літописця посідала чільне місце у житті європейської цивілізації.

За час, який пройшов від моменту заснування, Київ пережив багато величних і сумних періодів у своїй історії. Але й нині гордовито демонструє статус великого європейського міста. Так, станом на 01.05.2018 кількість населення Києва офіційно становить 2 млн 895 тис. осіб.

Для порівняння – кількість людей, які проживають у Парижі, – 2 млн 197 тис. А згаданий вище Рим населяють 2 млн 875 тис. людей.

ПОХІД КНЯЗЯ ОЛЕГА НА КОНСТАНТИНОПОЛЬ

Рік 907-й від Різдва Христового для Київської Русі ознаменувався подією, пам'ять про яку перетнула межу тисячоліття і досі нагадує про велич і силу прадавньої України. Ось що про це пише «Повість минулих літ» Нестора Літописця:

«У рік 6415 (907) пішов Олег на греків, залишивши Ігоря в Києві, і взяв же з собою безліч варягів, і словен, і чуді, і кривичів, і мерю, і древлян, і радимичів, і полян, і сіверян, і в'ятичів, і хорватів, і дулібів, і тиверців, відомих як товмачі. Ці всі називалися «Велика Скіфія». І з цими усіма вирушив Олег на конях і в кораблях, і було кораблів числом 2000. І прийшов до Царгорода: греки ж замкнули Суд, а місто зачинили. І вийшов Олег на берег, і почав воювати, і багато вбивств створили в околицях міста грекам, і розбили безліч палат, і церкви попалили. А тих, кого захопили в полон, одних посікли, інших замучили, інших же розстрілювали, а деяких покидали в море, і багато іншого зла творили грекам, як зазвичай роблять вороги».

Слід зауважити, що вікінги, яким офіційна історіографія приписує авторство у створенні Київської Русі, звикли діяти саме таким чином, справедливо завоювавши славу морських розбійників і відважних воїнів. Стосовно князя Олега джерела однакові – майбутній київський князь належав до заgonу норманських найманців, приведених Рюриком зі Скандинавії. Розходяться дослідники хіба у деталях. Деякі джерела повідомляють, що Олег був родичем Рюрика, інші називають князя вояком, якого після смерті Рюрика було проголошено регентом при особі малолітнього Ігоря і який зробив Київ своєю столицею.

Похід князя Олега на Константинополь

Однак, не зупиняючись детально на особі князя, згадаємо його похід через Руське море, внаслідок якого Київську державу почали боятись і поважати у Візантії. Згідно з мірками того часу, флот із двох тисяч човнів був колосальною силою. Якщо припустити, що ці човни стали прообразом козацьких чайок, на об'їмку кожної перебувало 40—50 вояків. Приблизно таку ж кількість воїнів брав на об'їмку і знаменитий дракар. Якщо взяти за основу цю інформацію, легко поррахувати, що військо князя налічувало близько 90 000 осіб. Тож не варто дивуватись, що Візантійська імперія не змогла протистояти й після млявої спроби боронитись здалися на милість переможця. Внаслідок цього київський князь отримав можливість диктувати

свої умови імператору Льву IV. Після перемовин між послами Олега і представниками імператорського двору 2 вересня 911 року з'явився договір між Руссю та Візантією. Згідно з умовами договору, руським купцям надавалися значні привілеї у торгівлі з Візантією. Окремим пунктом передбачалося виділення на території Константинополя місця, де купці могли не лише проживати протягом шести місяців, а й вести безмитну торгівлю й утримуватися коштом державної скарбниці. Врегулювалися пунктами договору права моряків, яких раніше часто грабували візантійці. Тепер замість грабунку підлеглі імператора зобов'язувалися надавати всебічну допомогу кораблям з Київської Русі. Визначався порядок обміну полоненими і виплата військової контрибуції імператором.

Ф. Бруні. Олег прибиває свій щит до воріт Царграда

ДУНАЙСЬКІ ЗАВОЮВАННЯ СВЯТОСЛАВА

У 967 році нашої ери політика князя Святослава, спрямована на завоювання Хозарського каганату, зазнала змін. Константинополь доводив київському князю користь від завоювання Балкан. Візантія потерпала від войовничої Болгарії, тому шукала союзника в боротьбі з нею. Це збіглося з намірами самого Святослава, який мав намір, за свідченнями М. Грушевського, *«загорнути під себе полудневе слов'янство й стати сильним суперником Візантії»*.

Під 967 роком «Повість минулих літ» повідомляє про перший болгарський похід Святослава: *«В літо 6475 рушив Святослав на Дунай на Болгар»*.

Умовний портрет Святослава Ігоревича із Царського титулярника, XVII ст.

Виставлене супроти київського воїнства тридцятитисячне болгарське військо не витримало натиску і відійшло до дунайської фортеці Доростол. Дізнавшись про поразку, болгарський цар Петро захворів і згодом помер. А скоро майже вся східна Болгарія була завойована Святославом. Як повідомляє літопис, *«одолів Святослав болгар. І взяв він вісімдесят городів по Дунаю, і сів, княжуючи тут, у городі Переяславці, беручи данину з Греків»*.

Улітку 968 року Святослав змушений був залишити Переяславець і поспішити на допомогу Києву, який взяли в облогу печеніги. Отримавши перемогу над печенігами, Святослав зайнявся зміцненням владної структури Київської держави. Старшого сина Ярополка він поса-

довив князем у Києві, Олега – у Древлянській землі, а Володимира відрядив посадником до Новгороду. Сам же оголосив про наміри укласти союз із німецьким імператором Оттоном I і створити могутню державу слов'ян на просторах між Дунаєм і Чорним морем.

Під час другого походу на Болгарію, у 969 році, Святослав захопив її столицю, Преславу, полонивши при цьому царя Бориса II. Управитель Болгарії був позбавлений трону і знаків царської влади. Між тим у Візантії зрозуміли, що мають справу з небезпечним суперником, і стали шукати порозуміння з Болгарією. 11 грудня 969 року імператор Никифор Фока був убитий, і престол посів Іоанн Цимісхій. Улещуючи київського князя подарунками і обіцянками, візантійці спробували змусити Святослава відступитися від Болгарії. Святослав відмовився від переговорів. Візантійський хроніст Лев Диякон передає слова князя так: *«Я піду з цієї країни не раніше, ніж отримаю грошову данину і викуп за всі захоплені мною міста і за всіх полонених. Якщо ж ромеї не хочуть заплатити те, що я вимагаю, нехай вони покинуть Європу, на яку не мають права, і забираються в Азію»*. У відповідь Візантія розпочала підготовку до війни.

Навесні 970 року Святослав заволодів Македонією, подолав Балкани і, здобуваючи місто за містом, невпинно наближався до Константинополя. Імператор Іоанн Цимісхій спішно виступив з багатотисячним військом назустріч князю. Йому вдалося заволодіти кількома населеними пунктами на території самої Візантії і в Болгарії. Однак сутички у Фракії так і не визначили переможця.

У 971 році візантійці зібрали п'ятдесятитисячне військо і вдарили на Преславу. 14 квітня 971 року Цимісхій заволодів містом й визнав полоненого царя Бориса володарем Болгарії, після чого об'єднане військо рушило на Доростол. Облога Доростола тривала три місяці. Після генеральної битви, яка відбулася 24 липня 971 року, князь Святослав вирішив відновити переговори з візантійцями. Укладена між ними угода скасовувала претензії Київської Русі на кримські володіння Візантії і Болгарію. Водночас військо Святослава забезпечувалося необхідними припасами на дорогу, і йому надавався безперешкодний пропуск до кордонів Русі.

Мініатюра з Ватиканського манускрипту XIV століття (хроніка XII століття Константина Манассія). Зверху зображено завоювання Святославом Болгарії, знизу – похід Іоанна Цимісхія на Доростол

ХРЕЩЕННЯ РУСІ

У 988 році Київська Русь була могутньою державою. Позаду залишилися роки становлення, спроби князя Ігоря продовжити справу Олега у Візантії, упокорення древлянського союзу племен Ольгою і походи проти ворогів «давньоруського спартанця» Святослава. На князівський престол у Києві зійшов син Святослава Володимир, пізніше прозваний Великим. Настав час встановлення християнства на землях, підвладних Києву.

Володимир залишив по собі славу реформатора, і встановлення християнства – далеко не єдина його реформа. Проте навряд чи варто заперечувати, що саме вона мала найвагоміші наслідки для Київської держави. А передували хрещенню такі події.

У 980 році князь робить спробу реформування язичницьких вірувань. Про це повідомляє «Повість минулих літ»:

«...І поставив він кумири на пагорбі, поза двором теремним: Перуна дерев'яного, – а голова його срібна, а вус – золотий, і Хорса, і Дажбога, і Стрибога, і Сімаргла, і Мокош. І приносили їм жертви, називаючи їх богами...»

Утім, має право на життя й інша версія подій, яка з'явилася на початку ХХ сторіччя. Згідно з цією версією, Володимир не облаштовував капищ, натомість встановив культ єдиного бога Перуна. У будь-якому разі швидко з'ясувалося, що реформа не сприяє розбудові держави, розвитку культури і писемності, зв'язкам з європейськими країнами, які на той час були в більшості християнськими. На фоні такого стану речей у Володимира з'явилась ідея хрещення Русі. Нагода підвернулася швидко – у 987 році візантійський імператор Василій попросив допомоги у Києва в міжусобній боротьбі з землевласниками. Володимир погодився, але поставив умовою участі у кампанії шлюб із сестрою імператора Анною. Зустрічною вимогою очільника Візантії було хрещення Володимира і запровадження християнства як офіційної релігії Київської Русі.

Хрещення Ольги у Царграді. Мініатюра із Радзивілівського літопису

Далі події розвивалися стрімко. Наприкінці 987 року Володимир відрядив у розпорядження імператора загін у 6000 варягів. Одразу після перемоги над суперниками імператор вирішив порушити договір і відмовити князю у шлюбі з сестрою. Наслідком цього став рейд Володимира у Крим і облога Корсуня (Севастополь) – міста, яке відіграло значну роль в економіці Візантійської імперії. Після того як місто захопили, Василій спорядив флот, з яким

до Корсуня вирушила Ганна. Одразу по її прибуттю відбулося хрещення Володимира і шлюб, після чого князь вирушив до Києва виконувати решту своїх обіцянок.

«...І коли прибув, повелів він поскидати кумирів – тих порубати, а других вогню віддати. Перуна ж повелів прив'язати коневі до хвоста і волочити з Гори по Боричевому на Ручай, і дванадцятьох мужів приставив бити палицями... Потім же Володимир послав посланців своїх по всьому городу, говорячи: «Якщо не з'явиться хто завтра на ріці – багатий, чи убогий, чи старець, чи раб, – то мені той противником буде...»

Такими словами хрещення Русі описує «Повість минулих літ». Залишається додати, що князь Володимир був канонізований між 1240 і 1311 роками Католицькою і Православною церквами як рівноапостольний святий.

В. Васнецов. Хрещення князя Володимира.

Володимирський собор, Київ

БУДІВНИЦТВО СОФІЙСЬКОГО СОБОРУ В КИЄВІ

Софійський собор є найдавнішим храмом України з тих, що збереглися до нашого часу. У Києві княжих часів існувала лише одна церква, яку було споруджено раніше, – Десятинна. Але, на жаль, будівля, зведена у 989—996 роках, не збереглася до нашого часу. Побудована князем Володимиром Святославичем Десятинна церква була зруйнована монголами хана Батия під час облоги столиці Київської Русі у 1240 році. Протягом тривалого часу історіографами вважалося, що Софійський собор був побудований Ярославом Мудрим у 1037 році.

«Заложив Ярослав город – великий Київ, а в города сього ворота є Золоті. Заложив він також церкву святої Софії, премудрості божої, митрополію...»

На відміну від «Повісті минулих літ», Новгородський літопис датує спорудження Софійського собору 1017 роком. Зважаючи на 20-річну різницю у датах, що їх подають два вирішальних письмових джерела епохи Київської Русі, протягом тривалого часу існувала думка, що у 1017 році Софію було закладено, а у 1037-му будівництво закінчено. Утім, ця версія не витримує критики. Річ у тім, що літопис Нестора і Новгородський літопис – не єдині документи, у яких згадується Софійський собор. Інформацію про нього також містить саксонська «Хроніка» єпископа Тітмара Мерзебурзького. Саме у ній знайдено запис про пожежу у Софійському соборі. Датою смерті німецького хроніста вважається 1018 рік, що доводить існування храму у 1017 році. На користь цієї версії свідчить також «Слово про закон і благодать», написане митрополитом Іларіоном між 1037 і 1050 роками. Цей документ сповіщає, що у 1022 році Софійський собор не лише існував, але й був відомим як на Русі, так і у Західній Європі. Крім того, Іларіон зауважує, що будівництво Софії почав князь Володимир Великий, а завершив його син – Ярослав. Оскільки Володимир помер у 1015 році, виникає припущення, що Софію заклали раніше. Це припущення підтвердили і дослідження настінних написів у Софійському соборі, які були проведені київським ученим С. Висоцьким у ХХ сторіччі.

Софійський собор з дерев'яною дзвіницею (справа) на рисунку Абрахама ван Вестерфельда (1651)

Ярослав Мудрий

Софійський собор являє собою надзвичайно красиву будівлю з тринадцятьма куполами. Таке архітектурне рішення не випадкове – кількість голів собору символізує Ісуса Христа і його дванадцять учнів-апостолів. Стіни собору майстерно прикрашені різнобарвними мозаїками та фресками. З історичних джерел дізнаємось, що у давнину при храмі існував монастир, який у наш час поновив свою роботу. Залишається додати, що собор у Києві будувався за аналогією

із Софійським собором у Константинополі як головна будівля держави. І хоч відомо, що його зводили візантійські майстри, він не є копією константинопольської Софії.

У наш час найдавніша споруда Києва, повна назва якої звучить як Собор Святої Софії Премудрості Божої, тішить око киян і гостей міста в історичному центрі Києва, на території Софійського монастиря.

Собор є частиною національного заповідника «Софія Київська». Крім монастиря і собору, до заповідника належать Золоті Ворота, Андріївська церква, Кирилівська церква та Судацька фортеця.

Софійський кафедральний собор, початок 1910-х

ПЕРЕМОГА НАД ПЕЧЕНІГАМИ У 1036 р

Правління великого київського князя Ярослава відзначалося багатьма видатними подіями, за що князя й прозвали Мудрим. І однією з таких подій можна вважати перемогу над кочовими племенами печенігів у битві під Києвом, яка відбулась у 1036 році.

Перша згадка про печенігів з'являється у «Повісті минулих літ». Хронологічно її відносять до 915 року. Саме тоді князь Ігор уклав з печенігами договір, після чого вони перекочували до кордонів Візантії та Угорщини. Втім, протистояння з кочовиками на цьому не закінчилось, і у 920 році Ігор здійснив ще один похід проти печенігів. Протягом X сторіччя протистояння русичів з печенігами періодично переростало у нетривкі ситуативні союзи, після чого знову поновлювалось. А на початку XI сторіччя суперечності знову поглибилися. Закінчилося це наступом печенігів на Київ і спробою взяти штурмом столицю Київської Русі.

Ярослав Мудрий. Портрет із Царського титулярника. XVII ст.

Держава печенігів на той час уже пережила період свого розквіту, але продовжувала залишатися потужним суперником. Вона була поділена по Дніпру на дві частини з чотирма провінціями. Кожна мала у своєму складі 5 округів, які могли сукупно виставити 40 десятитисячних кінних загонів. Ставкою кагана та місцем загальної ради була долина річки Рось у нижній течії. Загальна кількість печенігів дослідниками оцінювалася до 3 млн осіб. З огляду на таку інформацію, можемо уявити рівень небезпеки, яка нависла у той час над Київською Руссю. Утім, остання змогла подолати загрозу і продемонструвати, хто є справжнім господарем у регіоні.

Худ. Б. Чориков. Благородний вчинок молодого киянина (під час облоги печенігами Києва)

Облозі Києва печенігами у 1036 році передували деякі події. А саме – непевна політична ситуація. Адже саме у той час у Чернігові помер князь Мстислав, і його брат Ярослав вирушив вирішувати проблеми об'єднання князівств у єдину потужну державу. Далі шлях князя лежав до Новгороду, де він планував посадити на князювання свого сина Володимира. Відсутністю Ярослава і скористалися печеніги, маючи на меті розорити столицю. Втім, їхнім планам не судилося бути втіленими у життя. Ярослав, почувши про загрозу, діяв миттєво.

«В літо 1036, коли Ярослав перебував у Новгороді, прийшла до нього звістка, що печеніги взяли в облогу Київ. Ярослав же зібрав багато воїнів, прийшов до Києва і прорвався у місто своє. А було печенігів безліч. Ярослав виступив із Києва, приготувався до бою: варягів поставив посередині, а на правому крилі – киян, а на лівому крилі – новгородців...»

Саме так «Повість минулих літ» описує події. Битва, що відбулася, не залишила кочовикам жодних шансів на перемогу.

«І став перед містом. Печеніги пішли на приступ і зчепилися на тій горі, де стоїть зараз собор Святої Софії: було тут поле чисте тоді. І почалась жорстока січа, ледве до вечора здолав лютих ворогів Ярослав. І кинулись печеніги на всі боки тікати, і не знали, куди бігти...»

Облога Києва у 1036 році була, напевне, останньою спробою печенігів утвердитися на Русі. Після поразки частина племен розсіялася прикордонними територіями, асимілювавшись із місцевим населенням. Частина печенігів пішла у Візантію і на території Східної Європи, декотрі загинули. В степах зароджувалася культура злих і жорстоких половців.

Перемога руського богатиря над печенізьким. Радзивілівський літопис

АННА ЯРОСЛАВНА – КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ

Анна, одна з трьох дочок Ярослава Мудрого, народилася, ймовірно, 1024 або 1025 року. Її доля склалася досить буденно для того часу: усі три дочки київського князя – Єлизавета, Анастасія та Анна – стали королевами європейських монархій. Єлизавета вийшла заміж за норвезького принца Гарольда Сміливого, а Анастасія зійшла на угорський трон. Тож про дочок Ярослава Мудрого було відомо в Європі, коли французький король Генріх I задумав одружитися.

Освіту майбутня королева Франції здобула досить гарну. Вона вивчала грамоту, історію, іноземні мови, математику і живопис. Відомо, що Анна Ярославна вільно володіла кількома мовами, зокрема старослов'янською і грецькою. І це у той час, коли в Європі не кожен чоловік шляхетного походження умів писати.

У 1048 році посольство від овдовілого Генріха I вдруге прибуло до Києва (відомо, що першого разу князь Ярослав відповів відмовою на прохання руки власної доньки). І цього разу згоди було досягнуто.

Анна Ярославна. Фреска в Софіївському соборі в Києві

Прибуття нареченої короля у Францію було обставлено урочисто. Генріх I виїхав зустрічати Анну в Реймс. Адже за традицією саме в Реймсі коронувалися французькі королі. Тут у травні 1049 року, у соборі Святого Хреста, відбулася церемонія коронації Анни Ярославни, і вона стала королевою Франції. Цікавим є той факт, що на шлюбній грамоті донька київського князя написала своє ім'я, а Генріх I замість підпису поставив хрестик. У свою чергу Анна Ярославна здивувала почет короля, відмовившись присягати на латинській Біблії. Вона принесла клятву на Євангелії, писаному слов'янською мовою. Згодом ця книга отримала назву Реймського Євангелія, і на ній давали присягу всі наступні королі Франції, навіть не підозрюючи про її київське походження.

Роки перебування Анни на королівському троні збіглися з економічним і культурним підйомом у Франції, але навіть за таких умов французькі дослідники цитують рядки з її листа до батька: *«У яку варварську країну ти мене послав; тут житла похмурі, церкви потворні і звичаї жахливі...»* З цього листа можна зрозуміти, що високоосвіченій українці, яка виросла в умовах слов'янської культури, нелегко було пристосуватися до умов французького вищого світу того часу. Втім, факт, що Анна була єдиною в Європі жінкою, яка листувалася з Римським Папою, теж говорить про високу ступінь її освіченості.

П. Клодт. Від'їзд княжни Анни Ярославни до Франції для вінчання з королем Генріхом I, XIX ст.

У 1053 році Анна народила королю сина Філіпа. Протягом наступних двох років у Анни народилися Роберт і Гуго – усі законні спадкоємці короля Генріха. Також у цей час у короля і королеви народилась донька, якій дали ім'я Емма.

Шлюб Анни і Генріха тривав недовго – король помер у 1060 році. За заповітом Анна Ярославна була призначена опікункою спадкоємця престолу Філіпа. Однак, залишаючись королевою, офіційне опікунство вона не отримала: опікуном міг бути тільки чоловік. Тим не менш

Анна разом з Філіпом I підписувала державні документи, які збереглися й донині. Так, на жалуваній грамоті суасонського абатства існує її власноручний підпис кирилицею «*Анна королева*».

Востаннє ім'я Анни Ярославни зустрічається у документах 1075 року. Подальша її доля достатньо не вивчена. Згідно з даними деяких джерел, вона повернулася до Києва, де й закінчила свій шлях. Згідно з твердженням інших, померла у Франції і була похована у церкві Вільєрського абатства поблизу міста Етамп.

Якоб де Бі. Королева Анна Ярославна, бл. 1640 р.

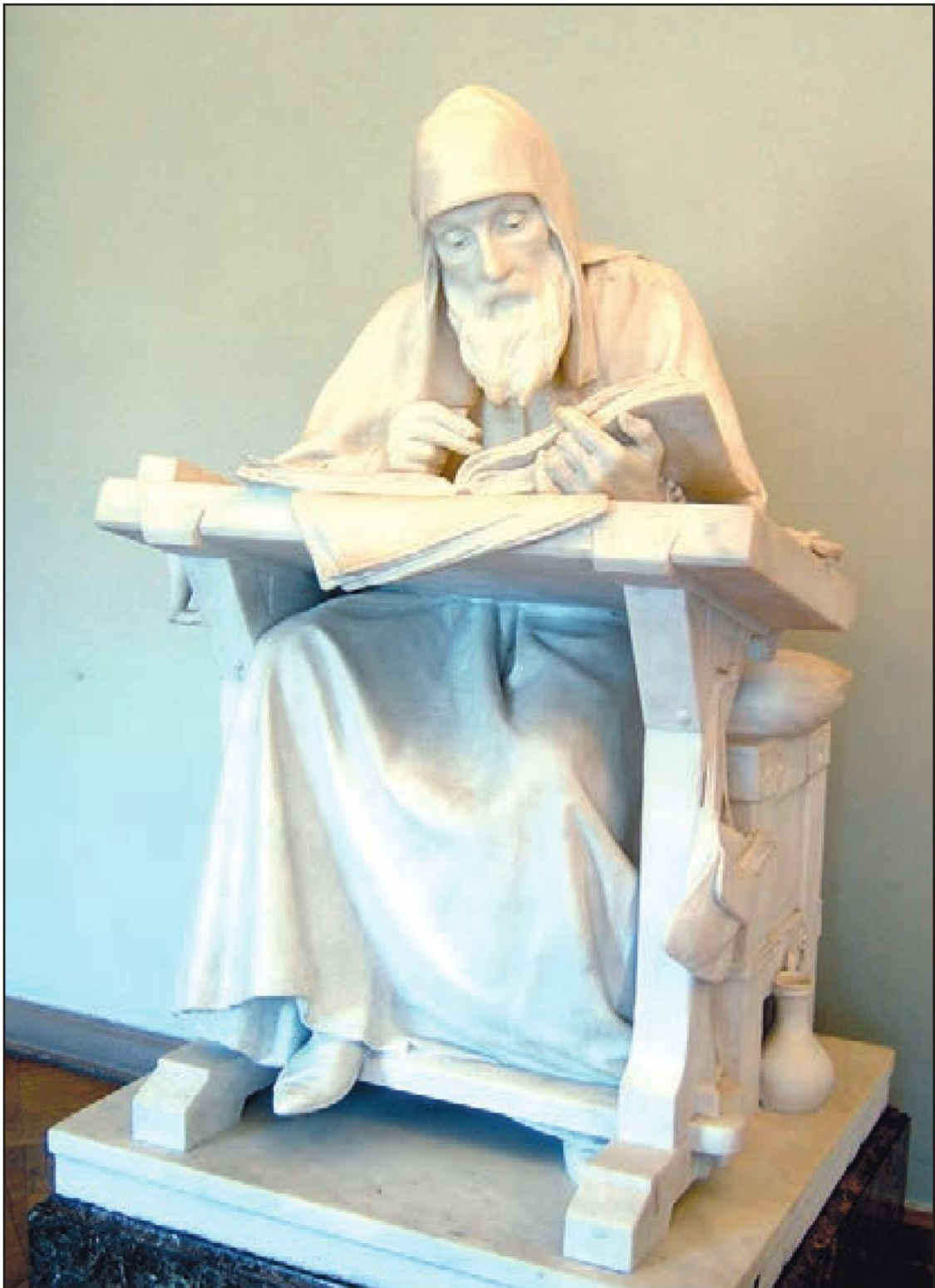
ПОЯВА «ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ»

Напевне, немає у наш час в Україні людини, яка б не чула про Нестора Літописця і його нетлінний твір. «Повість минулих літ» є найдавнішим серед літописів, що збереглися до наших днів. Поряд з такими пам'ятками давньоруської літератури, як «Слово о полку Ігоревім» і «Слово про закон і благодать», «Повість минулих літ» посідає настільки важливе місце у нашій історії, що його просто неможливо переоцінити.

Свою назву літопис отримав від вступного речення, яке промовляє до нас крізь віки:

«Ось повісті минулих літ, звідки пішла Руська земля...»

У науковому середовищі багато років тривають суперечки щодо обставин початку літописання у Київській Русі, а також про зміст перших літописних пам'яток. Навряд чи мають рацію твердження деяких дослідників радянської епохи про існування «Літопису Аскольда» чи «язичницького літописання», яке датують епохою княжіння Олега або Ігоря. Загалом такі пам'ятки прийнято вважати науковою містифікацією. Нині переважна більшість дослідників схиляється до думки, що літописання на Русі бере свій початок з кінця X сторіччя. Ці давні статті були об'єднані у літописний збірник, який датують 1037—1039 роками, тобто часом княжіння Ярослава Мудрого. Далі з'явилися Новгородський звід 1050 року і два Київських – 1073 і 1095 року відповідно.

Нестор Літописець, автор «Повісті минулих літ» (скульптура М. Антокольського)

На відміну від попередніх документів, «Повість минулих літ» є беззаперечним доказом літописання на Русі, позаяк існує фізично, а не на рівні історичних реконструкцій, згадок і домислів. Літопис пережив три редакції. Перша належить перу Нестора і побачила світ у головному центрі літописання Русі, тобто у Печерському монастирі Києва. Датою її виходу вважають 1113 рік. Втім, слід зауважити, що твір Нестора теж не дійшов до нас у первісному вигляді. Він пережив дві редакції, які були зроблені за наказом князя Володимира Мономаха у 1116 і 1118

роках. Це відбулося не у Печерському монастирі, з яким у князя склалися далеко не кращі стосунки, а у Видубицькому, що його було засновано неподалік від Києва батьком Володимира Мономаха – великим князем Всеволодом Ярославичем. Редактором виступив ігумен Видубицького монастиря Сильвестр. Однак, спираючись на той факт, що різниця між виходом оригіналу твору і редакціями складає усього кілька років, можемо припустити, що правки князя не мали великого впливу на зміст твору з точки зору історичної науки.

Особливо цінним є те, що Нестор на сторінках свого літопису зміг пов'язати історичні події, які відбувалися на території Київської Русі, з всесвітньою історією, наголосивши на важливості ролі, що її відігравала Русь у розвитку цивілізації. Літописець прославив народ Русі, ґрунтовно дослідив її багатовікову історію і напроочив країні славне майбутнє. «Повість минулих літ» являє собою головне, а у багатьох випадках – єдине джерело з історії східних слов'ян і Київської Русі перших століть нашої ери.

Окрім історичної цінності, «Повість минулих літ» має й високі літературні якості, завдяки яким філологи й літературознавці мають можливість вивчати прадавню українську мову.

«Повість минулих літ» у Радзивілівському літописі

ПОЯВА ТЕРМІНУ «УКРАЇНА»

Відомо, що у давнину землі від «Сяну до Дону», як поетично іменується наша країна, носили назву Київська Русь. Однак вже у XII сторіччі з'явився термін, який використовується й у наш час. Це відбулось у 1187 році. Саме тоді в Іпатіївському літописі вперше було надруковано слово «Україна»:

«...и плакашся по нем всі переяславци... бе бо князь добр и крепок на рати... и о нем же Украина много постона...»

Ці рядки літопису пов'язані зі смертю переяславського князя Володимира Глібовича, який загинув під час походу на половців. Зауважимо, що назва «Україна» зустрічається в Іпатіївському списку не один раз. Літопис також містить розповідь про князя Ростислава Берладника, який *«завітав до України Галицької»*. Не суперечить Іпатіївському списку і Галицько-Волинський літопис, який містить рядки про діяльність князя Данила Романовича Галицького:

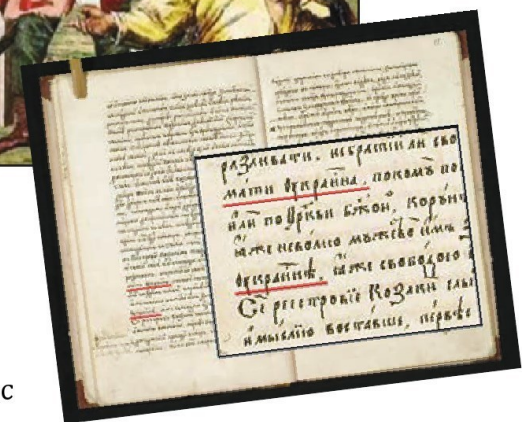
«...забрав Берестій, і Угровськ, і Верещин, і Стол'є, і Комов, і всю Україну...»

Дослідники протягом десятків років відшукували у літописах підказки, як можна трактувати назву «Україна». Деякі з них дотримуються думки, що це синонім слів «князівство» або «земля». Інші стверджують, що так іменували прикордонну Переяславську землю. Орест Субтельний, наприклад, вважав, що слово «Україна» означає географічно Київське прикордоння. Інший історіограф, Віталій Скляренко, стверджує, що буква «у» означає не «біля», а «в середині», тому недоцільно трактувати «Україну» як окраїну.

У 1187 р. в Іпатіївському літописі вперше з'явилося слово «Україна»

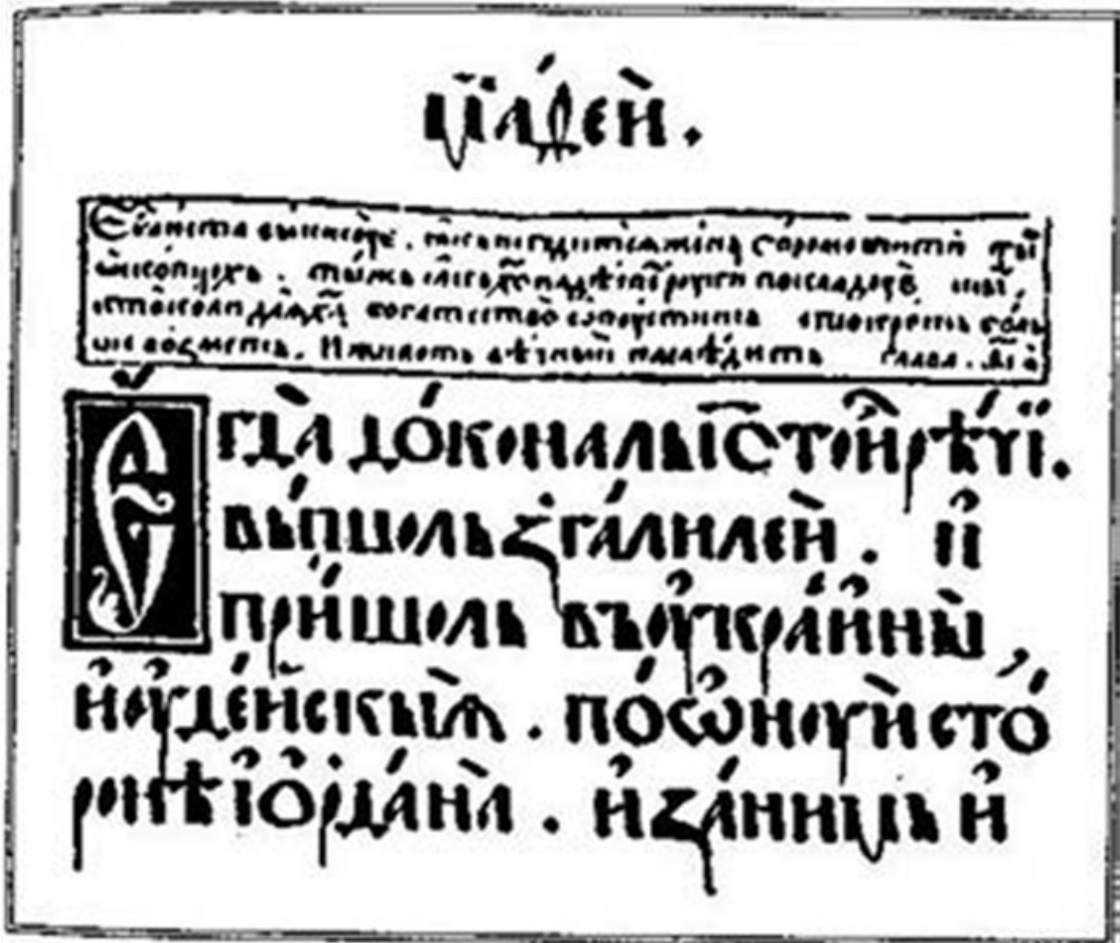
Іпатіївський літопис

Більшої популярності назва «Україна» набрала в часи, коли спадок Київської Русі увійшов до складу Речі Посполитої. З цього часу термін зустрічається в багатьох документах і

листах. Тепер таку назву носила територія Наддніпрянщини. Трохи згодом вона почала ширитись і на інші території.

У XVII—XVIII століттях термін «Україна» набуває більш вагомого політичного значення. Хоча протягом довгого часу козацька держава офіційно іменувалася в Європі «Військом Запорозьким». Поділ наших територій між Москвою та Річчю Посполитою у часи Руїни, а також знищення Гетьманщини російською владою у 1764 році створили серйозні перепони для поширення нової назви. У цей час термін «Україна» знову використовувався у локальному значенні.

Уривок із Пересопницького Євангелія (1556), в якому зустрічається слово «україна»: «пришел в україни иудейския»

Тільки у XIX столітті, коли почали формуватися чіткіші кордони українських земель, назва «Україна» почала дедалі частіше вживатись у повсякденному житті її мешканців. Офіційному ж встановленню назви сприяло створення Української Народної Республіки у 1917 році.

Для чого ж було замінювати старовинну назву на нову? Вважається, що це було своєрідним протестом проти агресивної політики Росії, яка в усі часи мала за мету асимілювати українську націю у російську. Саме тому Московська імперія присвоїла собі назву «Русь», перетворивши її у XVIII сторіччі на Росію. Незважаючи ні на що, термін «Україна» пройшов чималий шлях від своєї появи до офіційного визнання в 1991 році, коли було проголошено Незалежність.

КОРОНУВАННЯ КОРОЛЯ ДАНИЛА

Грудневі морози скували розбиті шляхи уздовж Бугу, коли у давній столиці волинської династії, місті Дорогичин, з'явився почет нунція Папи Римського Інокентія IV Опізо Мізано. Добігав до свого завершення 1253 рік. Довгою вервечкою вершники, вози й криті екіпажі тяглися, зникаючи за міською брамою. Вони здолали немалий шлях, але труднощі були того варті. У скрині, запечатаній особистою печаткою Папи, лежали регалії, які по перебігу сторіч нагадують нащадкам, що Україна колись мала свого короля. Ось що про цю подію оповідає Галицько-Волинський літопис:

«...Прислав папа послів достойних, що принесли Данилові вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: “Сину! Прийми од нас вінець королівства...”»

Зауважимо, посольство Папи для самого князя Данила Романовича Галицького не було чимось на кшталт мрії, яка збулася. Навпаки, корона, прислана Папою, стала третьою спробою Інокентія IV коронувати володаря західних руських земель за останні сім років. Спершу пропозиція укласти союз із римською курією застала князя у польському Кракові, що дало йому підставу відмовити. Данило Романович обґрунтував свою незгоду тим, що знаходиться не на рідній землі. Друга пропозиція прийняти королівську корону надійшла через кілька років, але й вона не була прийнята Данилом. Насправді князь прекрасно розумів, що Папський престол значно більше зацікавлений у союзі з ним, маючи надію на перехід Галицько-Волинського князівства до католицизму, аніж сам Данило у сподіванні допомоги проти татар:

«Рать татарська не перестає. Зле вони живуть із нами. Та як можу я прийняти вінець без підмоги твоєї?»

Король Данило

Зрештою Інокентій IV пообіцяв оголосити хрестовий похід проти ординців, підтвердивши наміри буллою, яку віз із собою Опізо Мізано, оголошуючи в усіх містах Європи. Текст булли закликав володарів Сербії, Моравії, Чехії, Помор'я і Пруссії стати під знамена Данила Галицького і воювати з ним проти монголо-татар.

Урочиста коронація нового монарха однієї з найбільших країн Європи відбулась у храмі Пресвятої Богородиці міста Дорогичин. На той час Данилу Романовичу було 52 роки, а очолюване ним князівство займало простори від Бугу на заході до Дніпра на сході. У присутності вищих осіб князівства папський нунцій зачитав буллу Інокентія IV і помазав Данила на королівство. І хоч обіцяний Папою хрестовий похід проти руйнівників Київської держави так і не був утілений у життя, Русь отримала свого короля. Протягом цілого сторіччя після описаних подій нащадки Данила Галицького іменувалися «королями Русі», адже мали у своєму розпорядженні королівські регалії, привезені папським легатом.

Митра греко-католицьких єпископів Перемишльських

Що ж до самої корони, її доля склалася досить цікаво. Протягом тривалого часу вона зберігалась у греко-католицькому соборі Іоанна Хрестителя у Перемишлі. У 1915 році командування російської армії вивезло її до Петрограда, проте у 1922-му корону було повернуто до Перемишля. На початку Другої світової війни єпископ наказав зняти з корони коштовності й закопати її. На жаль, у наш час достеменно невідомо, де знаходиться реліквія, яка пам'ятає Данила Романовича Галицького, першого і єдиного короля Русі.

Данило Галицький на поштовій марці України, 2001 р.

Пам'ятник Данилу Галицькому, Львів

ЗАСНУВАННЯ ЛЬВОВА

Точної дати заснування Львова історична наука до нас не донесла. Епоха пізнього Середньовіччя приховує багато таємниць про події тієї пори на просторах Європи. І культурна столиця України, на жаль, не оминула подібної участі. Тож перша літописна згадка про Львів датується 1256 роком. Звів місто князь Данило Галицький і назвав його на честь свого сина Лева. У літописі, який містить цю згадку, йдеться й про чималу пожежу, яка сталась у польському місті Холм.

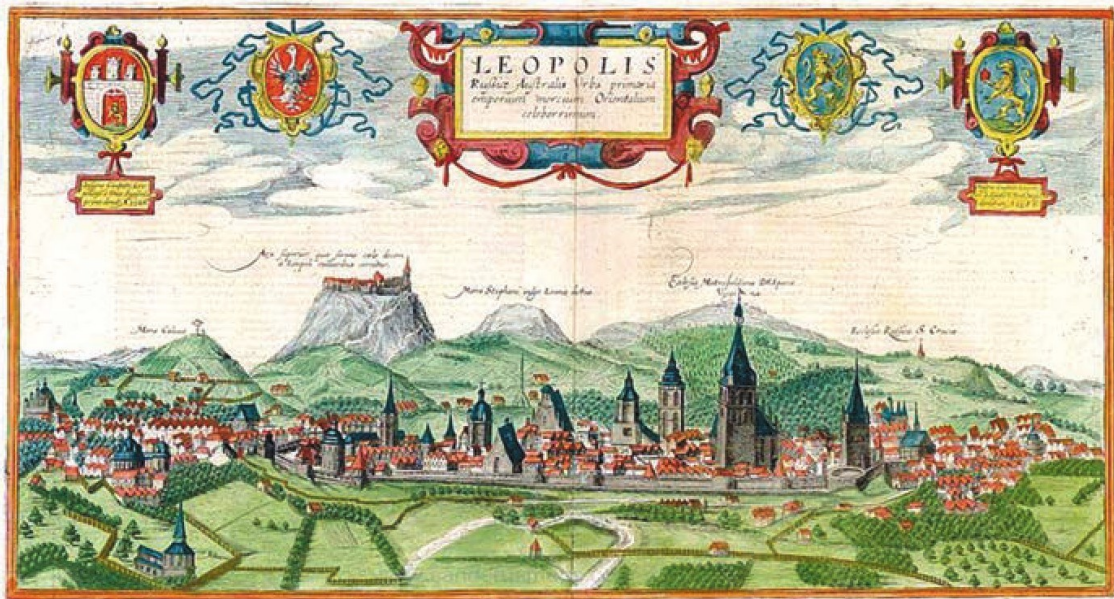
Як повідомляє літопис, пожежа була такою великою, що її було видно за багато миль – з міських укріплень Львова.

Данило Галицький – засновник Львова

Протягом певного часу зафіксована у літописі дата вважалася першою згадкою про нинішню столицю української Галичини. Однак у 2010 році відбулася подія, яка зламала звичні стереотипи. Львівський історик Іван Паславський зробив відкриття, яке зацікавило європейських дослідників. В одній з бібліотек учений виявив французький стародрук, у якому містилась інша версія заснування міста. У книзі йшлося про те, що Львів було засновано до першої літописної згадки. Йдеться про 1240 рік, що збігається з датою захоплення Києва кочовиками Бату-хана. Слід додати, що, на думку Івана Паславського, автор згаданого стародруку – фран-

цузький історик XVII—XVIII сторіч Мішель Ле Кієн – своїми працями довів власний авторитет. А отже, джерело можна вважати цілком солідним.

Панорама Львова А. Гогенберга 1618 р.

Центром старовинного Львова була сучасна площа Ринок. Місто надійно захищали укріплення, побудовані з урахуванням природних чинників, а саме пагорбів Високого замку та річки Полтви. Вигідне розташування міста Лева на перехресті важливих торгових шляхів зумовило його швидкий економічний розвиток. Наприкінці XIII сторіччя місто стало вагомим центром ремесла і торгівлі. В умовах безперервних війн із сусідами велику роль відіграло й стратегічне розташування Львова у центрі Галицько-Волинського князівства. Тож легко зрозуміти князя Льва Даниловича, який у 1272 році переніс столицю князівства з Галича до Львова.

Час вносив свої правки в архітектуру міста. Після захоплення Львова польським королем Казимиром III Великим у 1349 році центр міста було перенесено на південь. Цього разу місто будувалося за західноєвропейськими зразками. Спочатку з'явилася центральна площа, а вже навколо неї житлові квартали і лінія укріплень. Загалом система укріплень Львова створювалася близько 300 років. Спочатку, в другій половині XIV століття, вона складалася з частоколу, рову і валу. Пізніше було побудовано мур, один з яких дістав назву Низького, інший – Високого. До міста вели дві брами – Краківська і Галицька. Біля них через рів перекинули підйомні мости. Дуже важливою частиною укріплень був Високий замок, закладений у 1360 році. Минали століття, і Львів змінювався. Однак над деякими його властивостями час не владний. Львів і досі залишається для усієї України тим місцем, де живе її душа.

Високий замок у Львові. Гравюра XVII ст.

БИТВА НА СИНІХ ВОДАХ (1362 р.)

Битва на Синіх Водах, попри усю її значущість в історії України, тривалий час залишалася поза увагою науковців. Події далекого 1362 року, коли українське Поділля нарешті позбулося панування Золотої Орди, замовчувались, а вітчизняна історіографія надавала перевагу міфічній битві на Куликовому полі, що її взяла на озброєння пропаганда Російської імперії, а пізніше Радянського Союзу. На відміну від Куликовської битви, поразка трьох ординських князів од війська князя Ольгерда Гедиміновича в битві біля Синіх Вод відбулася насправді, чому є безліч археологічних і історіографічних доказів.

Великий князь литовський Ольгерд. Гравюра з «Опису Європейської Сарматії», 1578 р.

Уперше битва на річці Синюха, яка є притокою Південного Бугу і протікає територією сучасних Кіровоградської й Миколаївської областей, згадується в літописній оповіді «Про Поділля». На жаль, ім'я автора цієї пам'ятки залишилося невідомим, але з великою ймовір-

ністю можемо припустити, що написаний твір на початку тридцятих років XV століття. Сто-совно битви на Синіх Водах літопис повідомляє:

«...Коли господарем був на литовській землі князь великий Ольгерд і йшов у поле з литовським військом, побив татар на Синій Воді, трьох братів: князя Хачебея, Кутлубуга и Дмитрика. А ті три брати Татарської землі, отчичи и дідичи Подільської землі...»

До нашого часу збереглося небагато джерел, які повідомляють про перебіг самої битви. Найдокладнішим є фрагмент хроніки польського історика XVI століття Мацея Стрийковського.

У ньому автор першої друкованої історії Східної Європи повідомляє:

Мацей Стрийковський

«Ольгерд, уклавши угоду про мир з пруськими і ліфляндськими лицарями, вирушив у похід в Дикі Поля проти татар. З ним виїхали чотири його племінники, сини новгородського князя Коріата, княжичі Олександр, Костянтин, Юрій та Федір. І коли вони дійшли до урочища Сині Води, то побачили в полі велику татарську орду, поділену на три загони. Один загін вів султан Кутлубах, другий очолював султан Кочубей, а третім командував султан Дімейтер. Ольгерд, побачивши, що татари готові до бою, вишикував своїх вояків у шість вигнутих загонів, так щоб татари не могли їх оточити у сутичках та заподіяти шкоди стрілами. Татари з шаленим завзяттям розпочали бій, засипавши ворога густим залізним градом з луків, почали кілька сутичок, але завдали мало втрат через правильне шикування військ Ольгерда. А литва з русинами з шаблями та списами наскочили на них і в рукопашному бою прорвали лобові частини та змішали їх. А інші з самострілами наскочили з боків й довгими списами скидали їх із коней, наче вітер снопи в бурю. Не змігши витримати лобового натиску, татари почали мішатися та перелякані тікати в розлогі поля. На побоїщі залишилися вбитими Кутлубах, Кочубей і султан Дімейтер, та разом з ними дуже багато мурз й уланів. Також скрізь по полях і в ріках лежало повно татарських трунів».

Бій з татарами

Після перемоги князя Ольгерда у битві на Синіх Водах пануванню татаро-монголів на українських землях було покладено край. Завершувався один з найтрагічніших епізодів історії Русі, який тривав від часів падіння Києва у 1241 році.

С. Іванов. Баскаки

ГРЮНВАЛЬДСЬКА БИТВА (1410 р.)

Роковини Грюнвальдської битви офіційно святкуються у республіці Литва 15 липня. Битва, яка відбулась більш ніж шістьсот років тому на території сучасної Польщі, вважається однією з найбільш визначних як для Польщі й Литви, так і для України.

Зауважимо, що історична наука у Литві зазнала значно меншого впливу, аніж українська історіографія. Москва і її прихвосні панували там протягом значно меншого часу і не встигли вчинити з літописами й історичними документами того, що вони вчинили в Україні. І це справжня удача для нас. Середньовічна держава Велике князівство Литовське мала у своєму складі більшість сучасних українських земель, і литовські літописці створили багато документів, які допомагають зменшувати кількість білих плям української історії.

Але повернемося до подій у Грюнвальді. Початок XV сторіччя відзначився активізацією ордену тевтонських лицарів, які бажали розповсюдити свій вплив на землі Великого князівства Литовського. Однак їхня експансія наразилась на активний спротив литовських князів. Апогей протистояння вилився у широко відому битву при Грюнвальді.

15 липня 1410 року дві армії зішлись у битві, яка мала вирішити долю Східної Європи на багато років уперед. Військом тевтонів командував Великий магістр Ульріх фон Юнгінген. Під його орудою знаходились 51 хоругва німецьких, польських, литовських і пруських лицарів, загони підвладних ордену єпископів, а також союзники, серед яких лицарі з Чехії, Швейцарії, Лівонії, Сілезії і Моравії. Загалом, потужне військо, чисельність якого становила до 83 000 бійців. Втім, якщо реально оцінювати можливості Тевтонського ордену, слід зазначити, що ця цифра завищена.

Я. Матейко. Грюнвальдська битва

Армія, що протистояла Юнгінгену, відрізнялася від війська тевтонів як якістю, так і кількістю. Сили Великого князівства Литовського, що їх очолював князь Вітовт, нараховували близько 12 000 бійців. Щоправда, діяли вони у союзі з польським королем Ягайлом, який стояв на чолі війська у 20 000 бійців. Також у складі польсько-литовсько-руського війська перебували кілька тисяч татарських вершників під командуванням сина знаменитого хана Тохтамиша – Джелал ад-Діна.

Битва відбулася в полі між селищами Грюнвальд, Танненберг і Людвігсдорф. Війська супротивників вишикувалися фронтом, що перевищував два кілометри, і почали зближення.

Розпочали битву татарська кіннота й українці, які перебували у складі литовського війська. Німецькі лицарі перейшли у контратаку і скоро почали тіснити супротивника. У відповідь *«поляцы тож з кролем своим, припавши, взяли немцов на палаши, а потым навели немцов на свои гарматы, навевши роскочилися, а тут зараз з гармат дано огню, где зараз немцов килка тисячий полегло. Еднак же немцы, того не уважаючи, или ослеп на поляки и литву...»*.

Ця атака об'єднаних сил була настільки вдалою, що тевтонці не витримали і зламали стрій, рятуючи власні життя. Переслідування і різня тривали протягом кількох годин. Русь, яка витримала за останні кількасот років безліч потрясінь, заявила, що є силою, здатною боротися за власні права.

А. Муха. Після Грюнвальдської битви

УТВОРЕННЯ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА У 1449 р

Середина XIV століття стала початком розпаду держави Чингізидів – Золотої Орди. Чвари і суперечки, як раніше це відбулось у Київській Русі, вкрай ослабили владу Каракоруму, водночас посиливши сепаратистські тенденції. Саме на фоні цих подій відбулося відокремлення у 1449 році кримських татар і утворення ними держави – Кримського ханства з правлячою династією Гераїв на чолі. Першим в історії кримським ханом став Хаджі-Герай.

Слід зауважити, що на початку свого існування Кримська держава була досить слабкою. Постійна боротьба за владу суттєво дестабілізувала ситуацію в Криму. Не сприяло зміцненню ханства і становище в економіці – до кінця XVI століття кримські татари не знали осілого землеробства і вели кочовий спосіб життя. Літописи так описують побут тогочасного Кримського ханства:

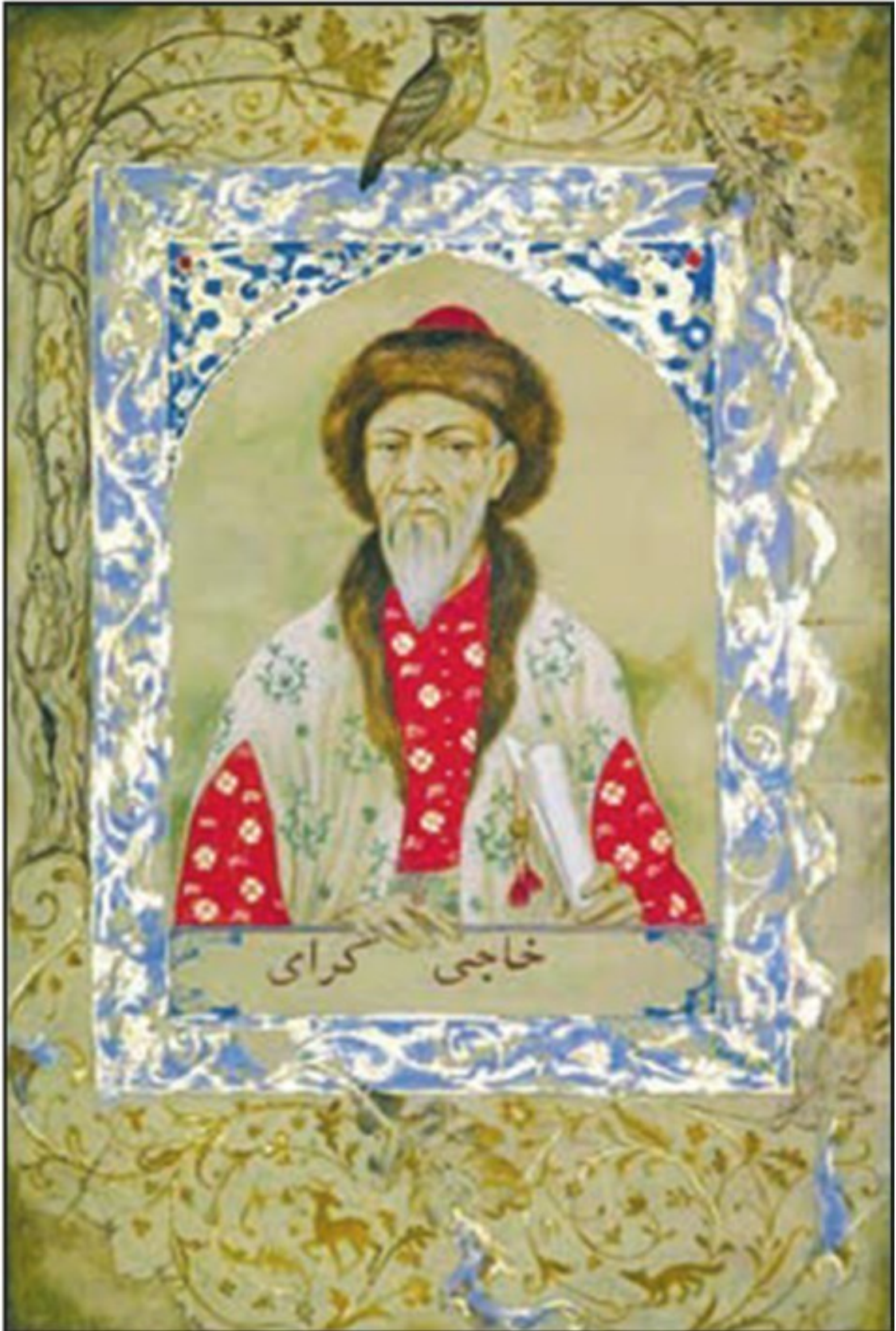
«Землю, навіть найродючішу, вони не обробляють, задовольняючись тим, що вона сама їм приносить, тобто травою для годування худоби».

Однак внутрішні проблеми татари швидко навчилися вирішувати шляхом зовнішньої експансії. Маючи у своєму розпорядженні сильну армію, Кримське ханство робило постійні набіги на сусідні землі.

Утворення Кримського ханства

Зухвалим грабункам сприяв і той факт, що з 1475 року ханство стало васалом Османської імперії. Українські землі були одним з основних об'єктів татарських набігів. Насамперед це було зумовлено розташуванням ханства, яке стало своєрідним плацдармом для мусульманської експансії у глибоку Європу.

Хаджі I Герай, засновник Кримського ханства

До складу Кримського ханства, окрім самого Криму, входили степи на північ від Перекопу, а також частина нижньої течії Дніпра. З часом до ханства була приєднана частина Кубані. Відомо також, що кримські хани отримали у подарунок від турецького султана частину Бесса-

рабії. Менглі-Герай, який прийшов до влади у 1475 році, зміцнив кордони держави. За наказом хана була збудована фортеця Перекоп. Побудували місто Очаків, а столицею ханства став Бахчисарай. Кримське ханство було поділено на численні улуси, що належали ханським васалам – беям, які мали своїх слуг і невольників. За часів правління Менглі-Герая ханство стало досить сильною державою і відіграло значну роль в європейській політиці. Відомо, наприклад, що з Московським князівством Менглі-Герай мав союз у боротьбі проти Золотої Орди і Литовського князівства, що, однак, не заважало йому вважати московських князів васалами і вимагати від них щорічної данини.

Ханський палац у Бахчисараї

Від часів Менглі-Герая між заселеною територією України і Кримським ханством пролягла пустельна степова смуга, відома як Дике Поле. Саме ця пустеля стала ареною кривавих зіткнень між населенням двох вказаних територій. Однак, незважаючи на ворожнечу, українські козаки і влада Литви, а пізніше Речі Посполитої часто вступали у тимчасові союзи з Кримським ханством.

ВИНИКНЕННЯ КОЗАЦТВА

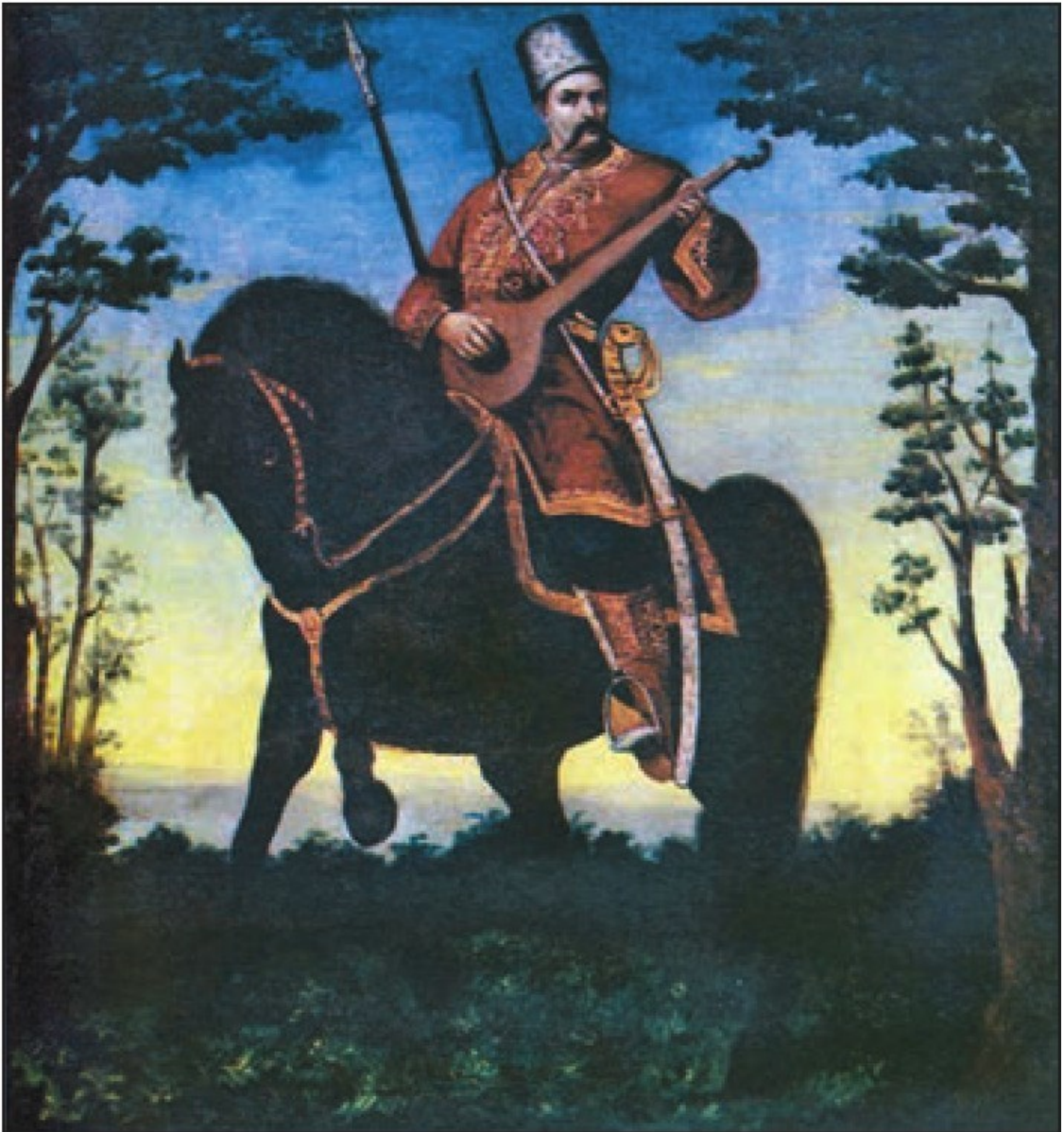
Центром виникнення козацтва стало Подніпров'я, а саме та його частина, що розташована на південь від Києва. У XIV—XV століттях ці землі належали Київському князівству, а пізніше Київському воєводству Речі Посполитої.

Починаючи з X століття землі півдня України жили у постійному очікуванні ворожого нападу, як повідомляє нам М. С. Грушевський у своїй праці «Нарис з історії українського народу». Вживання відбувалось у постійній боротьбі з кочовиками. Тож протягом великого проміжку часу мешканці України змушені були поєднувати працю хлібороба і навички воїна.

Слово «козак» має тюркське походження. Його можемо перекласти як «сторож» або «вояк». Такий термін гармонує зі способом життя на прикордонних землях. Як зауважує М. С. Грушевський: *«Разом з войовничістю і витривалістю життя на кордоні давало розвиток особистості, відчуттю свободи...»*

У XIV столітті територія по обидва боки Дніпра перетворилася на пустку. Єдиними осередками тут залишилися замки з невеликими гарнізонами – Канів, Черкаси, Брацлав, Вінниця, Остер і Чернігів. Поблизу фортець проживали селяни, розташовуючись так, щоб у разі нападу кочовиків мати змогу опинитись під захистом мурів. Усе населення постійно жило у страху, фактично на військовому становищі. Як міщани, так і селяни повинні були мати коней і зброю, брати участь у походах проти татар, відбивати ворожі напади. Як описує літопис XVI століття мешканця прикордонних територій: *«...їдучи на роботу, він несе на плечі рушницю, а до боку чіпляє шаблю або тесак».*

Перші відомості про козаків в Україні датуються 1470 роком. Хоча ці згадки можна віднести як до українського козацтва, так і до татарських здобичників, яких у документах тієї доби також іменували словом «козак». Чіткіші згадки про козаків на землях Київщини з'являються у 1492—1499 роках.

Козак-бандурист. Близько 1890 р. Полтавський художній музей

Козацький стан у тому вигляді, як ми звикли про нього чути, формувався досить повільно. Це відбувалося протягом XVI століття. Уже в середині цього століття документи згадують про наявність у Черкасах козаків у кількості 250 чоловік. Згідно з записами 1552 року, *«козакують місцеві селяни, міщани, дрібна шляхта і бояри...»*.

Герб Війська Запорозького

А вже за кілька років козацтво отримало офіційне визнання польської влади. Універсалом короля Речі Посполитої Сигізмунда II Августа 2 червня 1572 р. було створене реєстрове козацьке військо. Своім указом король доручав коронному гетьману Юрію Язловецькому найняти з низових козаків на службу 300 осіб. Відтоді у документах зустрічається термін «реєстрові козаки» на противагу нереєстровим, які були поставлені у напівлегальне становище. Їхнім осередком стала Запорозька Січ, розташована у пониззі Дніпра. Першою назву «Січ» отримала фортеця, побудована князем Д. Вишневецьким на острові Хортиця. Загалом протягом XVI—XVIII століть столиця низових козаків змінювала місце свого розташування сім разів і остаточно була зруйнована російськими вояками за наказом Катерини II у 1775 році.

І. Рєпін. Запорозжці пишуть листа турецькому султанові

ВВЕДЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА В МІСТАХ УКРАЇНИ

Унікальна для свого часу система місцевого самоврядування виникла в саксонському місті Магдебург, від чого й пішла її назва. Це відбулось у 1188 році. Магдебурзьке право передбачало звільнення міста від управління, судової та адміністративної влади місцевих феодалів-землевласників і створення міського самоврядування. Також Магдебурзьке право закріплювало права різних міських станів, таких як купці, міщани та ремісники, встановлювало порядок обрання і функціонування органів самоврядування, регулювало взаємовідносини мешканців міста, визначало покарання за окремі види злочинів. Безсумнівно, що надання Магдебурзького права було великим проривом у суспільному житті того чи іншого середньовічного міста, підносило на новий рівень його розвиток.

Львівська ратуша. 1620 р.

Найпершим здобутком Магдебурзького права можемо вважати виникнення цехової системи виробництва – своєрідних профспілок того часу. Саме цехи дозволяли ремісникам, таким як зброярі, кравці, шевці, кушніри, різники та ін., виробляти та реалізовувати свою продукцію на якісно вищому рівні. Майстри, які не входили до складу цеху, отримували назву «партачі» й були позбавлені права займатись реалізацією продукції, що теж сприяло підвищенню якості виробництва того чи іншого продукту. Не менш важливим здобутком запровадження Магдебурзького права стали нові правила оподаткування, а також соціальні ліфти, які сприяли розвитку міст. За рівнем самоврядування міста поділялися на магістратські та ратушні. Магістратська форма управління визнавалась більш самостійною. Ратушу, як орган міського самоврядування, у кінці XVIII століття мали майже всі міста України. У самоврядуванні обидвох типів ремісники і купці звільнялися від влади воєводи й обирали магістратське управління, яке поділялося на дві колегії: одна керувала зовнішніми справами та міським господарством, друга – судовими справами. Члени першої колегії називалися «райці». До другої входили чиновники на чолі з бурмістром. Обирали представників місцевої влади городяни.

На території України Магдебурзьке право з'явилося у XIV сторіччі. Згідно з інформацією деяких джерел, першими містами, які одержали Магдебурзьке право, стали Сянок у 1339 році, Львів у 1356-му, Кам'янець у 1374-му, а також Луцьк у 1432 році. Однак інші джерела приводять аргументи на користь факту, що раніше Магдебурзьке право прийшло у міста Закарпаття і вже у 1329 році ним користувались Хуст, Вишкове і Тячів.

З часом розповсюдження Магдебурзького права Україною набирало все більш вагомих обсягів. З метою схилити на свій бік заможних містян у 1494 році великий князь литовський Олександр Казимирович надав Магдебурзьке право Києву, у своїй грамоті нагадуючи киянам: «Єсмо дали вам право немецкое». Цей документ і є першим писемним підтвердженням запровадження Магдебурзького права у Києві. У XVI столітті князі Вишневецькі дарували право на самоврядування Лохвиці, Лубнам, Пирятину та Прилукам. У 1752 році Магдебурзьке право було даровано гетьманом Розумовським Полтаві, 1758 року грамоту отримав Новгород-Сіверський. До кінця XVIII століття Магдебурзьке право одержали майже всі міста України.

Ратуша Магдебурга

СТВОРЕННЯ ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ

Книга – це скарб. Книги бувають різними. Одні додають до нашого життєвого досвіду важливі деталі. Інші залишаються з нами на все життя. Однак є серед них і такі, які переступають межу і стають не просто книгою, а символом. Символом певних обставин, існування групи людей, історичного періоду. У Пересопницького Євангелія доля склалася так, що йому судилося стати символом Української Нації. Настільки важливим, що під час інавгурації президенти країни тримають руку не лише на Конституції, але й на цій книзі.

Книга являє собою фоліант вагою понад 9 кілограмів, писаний на пергаменті, й складається з 964 сторінок. У виготовленні рукопису переплелися традиція переписування євангельських текстів і намагання створити шедевр рукопису й мистецтва. Не буде перебільшенням стверджувати, що книга стала проривом у середньовічній свідомості і спробою адаптації книжкової слов'янської до живої народної мови.

У цьому її унікальність і наукова цінність.

У православній рукописній традиції переписування книг Святого Письма завжди посідало особливе місце. Авторство в таких творах ніколи не вказувалося. Тож анонімність є особливістю середньовічної християнської культури. Ці якості сповідали й автори Пересопницького Євангелія. Скромність, відмова від особистої слави, благоговіння і відповідальність за написане – ось риси, притаманні творцям цієї книги.

Мініатюра із зображенням євангеліста Матвія

Пересопницьке Євангеліє змогло уникнути долі багатьох творів, історія появи яких залишається загадкою. Відомо, що роботу над рукописом було розпочато у серпні 1556 року коштом княгині Анастасії Заславської. Це відбулось у монастирі при церкві Святої Трійці, що розташований у містечку Дворець. До кінця 1556 року було написане Євангеліє від Матфея і перша половина тексту Євангелія від Марка. Наступного року роботу припинили і відновили лише в 1561 році, у Пересопницькому монастирі. Тут було дописано Євангеліє від Марка, а також Євангелія від Луки та Іоанна. Працю над книгою було завершено 29 серпня 1561 року.

Пересопницьке Євангеліє

І книга розпочала свій шлях крізь віки. Судячи з усього, нею користувалися досить часто. Це доводить той факт, що палітурку рукопису змінювали не менше трьох разів. У різних місцях рукопису можемо бачити позначки кількома мовами. Ці мітки належать до різних епох. На особливу увагу заслуговує дарчий напис українською мовою, який зберігся на перших сторінках книги. Він сповіщає про передачу Євангелія єпископові Переяславському гетьманом І. Мазепою. Саме великий гетьман зробив нову обкладинку рукопису і прикрасив її коштовним камінням.

Після того як Пересопницький монастир у 1603 році було перетворено на єзуїтський колегіум, Євангеліє вивезли, і воно досить довго подорожувало. На рукописі помітні сліди дощових крапель. Також є напис латиною, який повідомляє, що рукопис перебував у духовній семінарії Переяслава. Крім того, на ньому збереглися позначки, які можна датувати ХІХ століттям. У ХХ столітті Євангеліє належало Полтавській бібліотеці, а потім музею Києво-Печерської лаври. Від грудня 1947 року й до нашого часу книга зберігається у фондах Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.

ВІДКРИТТЯ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ У 1576 р

Острозька академія, заснована на Волині відомими українськими просвітителами XVI століття – князями Острозькими, стала далеко не першим навчальним закладом такого роду в Україні. Однак її виникнення, поза всяким сумнівом, можна вважати важливою віхою в історії нашої держави.

Академію у місті Острог заснував у 1576 році князь Василь-Костянтин Острозький. Утім, князь був не єдиною людиною, яка сприяла відкриттю нового учбового закладу. Значну суму коштів надала племінниця князя – Гальшка Острозька. Сприяли відкриттю школи й інші члени родини.

Василь-Костянтин Острозький

Зауважимо, що в основу діяльності академії було покладено традиційне для середньовічної Європи вивчення семи вільних наук: риторики, граматики, діалектики, арифметики, геометрії, музики й астрономії. Крім того, викладалися вищі науки, такі як філософія, богослов'я і медицина. Учні Острозької академії опанували п'ять мов: польську, слов'янську, іврит, грецьку і латину. Унікальність вищого закладу освіти виявилася і в тому, що в Острозі вперше була проведена спроба поєднати дві культури: православну візантійську і католицьку захід-

ноевропейську. Саме в Острозі разом з академією з'явилося і українське видавництво – друкарня Івана Федорова. Тут побачили світ у 1578 році греко-слов'янський «Буквар», у 1580 році «Новий Завіт», а також у 1581 році «Книжка собраніе вещей нужнейших» Тимофія Михайловича. Були надруковані «Хронологія» у 1581 році, а також шедевр давньоукраїнської поліграфії – «Острозька Біблія». Вийшли полемічні праці «Ключ царства небесного» і «Календар римський новий». Саме учень Острозької академії Мелетій Смотрицький написав першу фундаментальну слов'янську «Граматику» у 1619 році.

Гальшка Острозька

Викладацькою діяльністю в академії займалися талановиті й освічені для свого часу люди. Серед них Дем'ян Наливайко, брат ватажка козацько-селянського повстання, випускник академії у Падуї Кирило Лукарис, випускник Краківського університету Ян Лятош, грецький вчений Емануїл Мосхопуло та інші. Першим ректором академії став Герасим Смотрицький, видатний освітній та культурний діяч, педагог, письменник і поет.

Серед випускників академії від початку було багато людей, які творили історію України. Серед них гетьман Петро Сагайдачний, перший ректор Київської братської школи Йов Борецький, лаврський архімандрит Єлисей Плетенецький та інші.

Портрет Івана Федорова роботи І. Томашевича

Йов Борецький

Припинила своє існування Острозька академія у 1636 році. Ця прикра подія сталася завдяки процесам, які мали місце в Україні на той час. А саме – католицька експансія. Онука князя Василя-Костянтина Острозького Ганна-Алоїза не лише прийняла католицьку віру, а й максимально сприяла діяльності ордену єзуїтів, які на початку XVII століття були інструментом експансії Ватикану на українські землі. Однак результати діяльності Острозької академії не зникли безслідно. Сформований тут тип вищого навчального закладу був перенесений до Києва, звідки поширився далі, до Молдовського господарства і Московського князівства. У

наш час академію відроджено, і вона надалі займається своєю гуманною і потрібною суспільству справою.

Центральний корпус Національного університету «Острозька академія»

УКРАЇНСЬКИЙ СПАРТАК – САМІЙЛО КІШКА

Роки життя козацького гетьмана Самійла Кішки припали на період становлення українського козацтва, який очікує на більш досконале вивчення історичною наукою. Саме тому у його біографії зустрічаються неточності, а дати народження і смерті суперечливі з точки зору різних дослідників. Усе ж більшість історіографів схиляються до думки, що народився Самійло Кішка 1530 року в родині українських шляхтичів з Брацлава. Здобувши цілком пристойну для свого часу освіту, Самійло Кішка почав козакувати уже з двадцятирічного віку. Неодноразово брав участь у походах Дмитра Вишневецького, у складі запорозького війська протистояв татарським нападам на українські землі.

Самійло Кішка

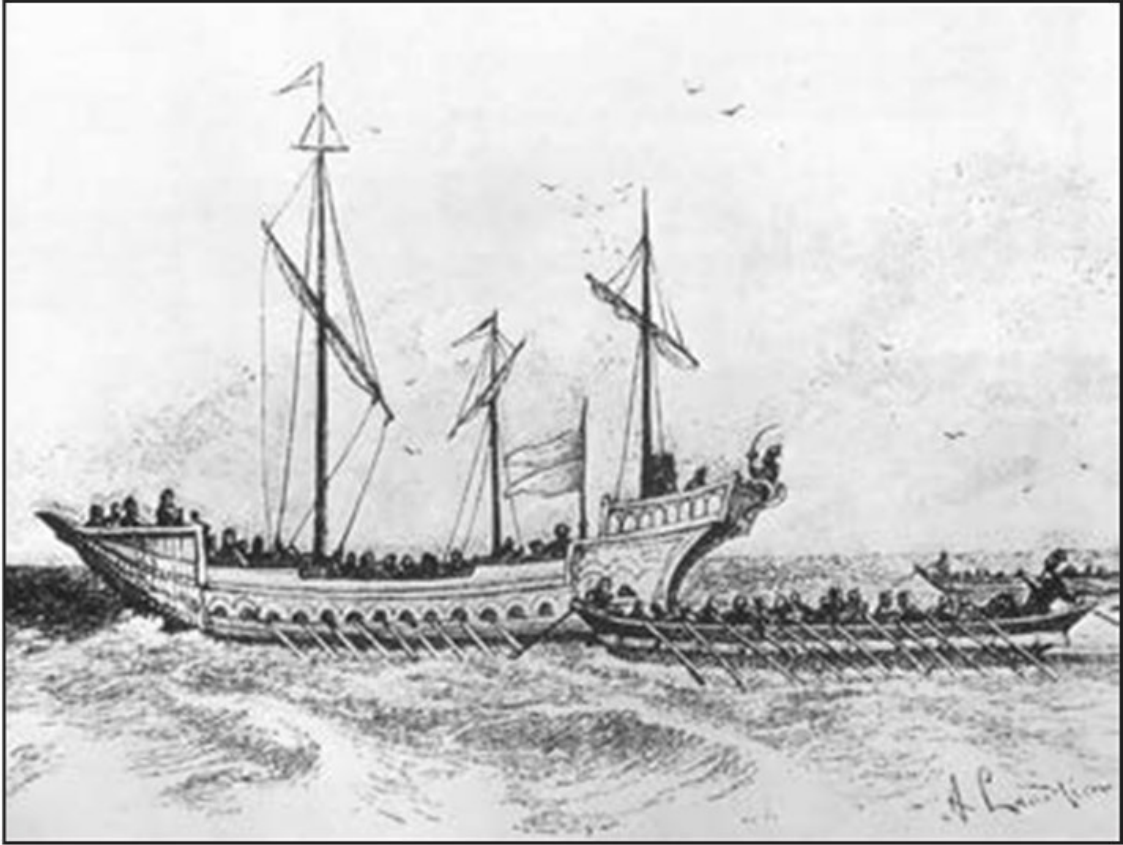
Наприкінці шістдесятих років XVI століття, здобувши немалий військовий досвід і повагу в козацькому середовищі, Самійло Кішка очолював морські походи запорожців проти турків. Слід зауважити, що у цей час османський імператор Селім II, зазнавши відчутних поразок від козаків у Чорному морі, вирішив задіяти дипломатичні і військові важелі впливу на Річ Посполиту. Тож невдовзі по тому польський король Сигізмунд II Август зажадав від козаків припинити походи у море. Незважаючи на наказ, Самійло Кішка продовжив практику морсь-

ких походів, унаслідок чого у 1573 році був розбитий переважаючими силами османів і потрапив у полон. Розпочався 25-річний період життя козацького отамана у галерній неволі.

Сигізмунд II Август

Зазначимо, що становище галерних рабів у Туреччині було вкрай важким. Галера являла собою судно близько 50 метрів завдовжки. Уздовж її бортів було встановлено лави, на яких, по 5—6 чоловік за кожним веслом, сиділи гребці. Невільники були прикуті до своїх місць і ті коли галера йшла на дно, тонули разом з нею. Але навіть у разі, коли корабель виходив з бою неушкодженим, веслярі швидко виснажувались і гинули від побоїв і важкої праці. Саме в таких умовах мусив жити Самійло Кішка протягом довгих років.

Запорожці на чайках нападають на турецьку галеру

Однак галерна неволя не змогла зломити козацького ватажка. Як і його земляк Марко Якимовський, чий життєпис відтворено польським істориком Амбросієм Грабовським у книзі *«Короткий опис здобуття в порту Мітиліні головної олександрійської галери і визволення 220 християнських невільників...»*, Самійло Кішка підняв на галері повстання. Це відбулось у 1599 році. Внаслідок збройного виступу невільники, серед яких головним чином були українці й поляки, змогли перебити яничар, захопити судно і вирушити на ньому до гирла Дніпра. Доля була прихильною до Самійла Кішки, і за кілька днів морської мандрівки, як оповідають джерела, він зустрівся біля Тендрівської коси з ескадрою запорозького отамана Семена Скалозуба.

Семен Скалозуб

Коли Самійло Кішка повернувся в Україну, його знову обирають гетьманом. Після поразки повстань Косинського і Наливайка Самійло Кішка шляхом переговорів досяг визнання Польщею козацтва як суспільного стану, а у 1600 році за сприяння короля Сигізмунда III Вази вирушив у похід на Кримське ханство. У 1601—1602 роках гетьман взяв участь у Лівонській війні зі Швецією на боці Речі Посполитої. Загинув Самійло Кішка 28 лютого 1602 року під час бою у Лівонії, але був перевезений на батьківщину і похований у Каневі.

ПОЧАТОК ГЕТЬМАНУВАННЯ П. САГАЙДАЧНОГО І ЙОГО ПОХІД НА МОСКВУ

Постать Петра Сагайдачного є яскравим прикладом самовідданого служіння батьківщині. Тому сьогодні, коли минуло майже 450 років від часу його народження, нащадки шанують пам'ять талановитого козацького ватажка, релігійного і політичного діяча.

Джерела інформації про життєвий шлях гетьмана, як і у випадку з безліччю інших українських політиків і військовиків козацької доби, надто скупі. Дату обрання Сагайдачного на гетьманство читаємо з поетичної оди Касяна Саковича, написаної по смерті гетьмана у 1622 році. З неї ми дізнаємося, що Сагайдачний прибув на Запорозжя у 1598 році. Брав участь у морських і сухопутних походах проти Османської імперії. У 1616 році був обраний на посаду гетьмана Війська Запорозького. Подія відбулася влітку, після вдалого походу запорожців на османські міста Варну та Місиврі, а також перемоги над турецьким флотом у гирлі Дунаю. З огляду на те, що Сагайдачний вимагав від козаків залізної дисципліни, гетьманська булава у його руках гарантувала успіх і майбутнім кампаніям, тож ухвала козацької ради було одно-стайною.

Петро Конашевич-Сагайдачний

Через рік після обрання на гетьманство П. Сагайдачний на чолі козацького війська бере участь у поході королевича Владислава на Москву. У квітні 1617 року Владислав рушив з Варшави на чолі потужного війська. Метою походу стала Москва і можливість отримати царську корону. На той час корона належала Михайлу Романову, першому московському царю дина-

стії Романових. Наприкінці вересня під Смоленськом військо королевича об'єдналося з армією литовського гетьмана Яна Кароля Ходкевича. Навесні наступного року військо підійшло до Вязьми. Тут було вирішено зупинитися табором і очікувати підходу підкріплень. Проте грошей з Варшави не надійшло, і більшість найманих жовнірів залишили табір. Аби врятувати королевича, король і уряд Речі Посполитої звернулися по допомогу до Сагайдачного й отримали її.

П. П. Рубенс. Портрет Владислава Вази

7 липня козаки підійшли під одне з найбільш укріплених міст на півдні Московщини – Лівни. Результатом атаки стало захоплення міста. У полон потрапив воевода Микита Черкаський, інший воевода, Петро Данилов, загинув у бою. Захопивши фортецю, запорожці знищили її захисників. 16 липня Сагайдачний атакував Єлець. Потужний гарнізон було вирішено роз-

бити, виманивши у поле. За допомогою хитрошів запорожці здійснили цей задум, а наступної ночі взяли ослаблену цитадель штурмом. Протягом серпня-вересня 1618 року козаками були взяті міста Скопин, Лебедян, Шацьк і багато інших. 8 жовтня козацькі полки об'єдналися з військом королевича під Тушином, а 11 жовтня розпочали штурм Москви. Зусиллями запорожців було захоплено частину міського муру з боку Арбатських воріт. Проте далі козакам Сагайдачного просунути не вдалося. Було ухвалене рішення перейти до облоги міста. Водночас московити розпочали переговори зі ставкою Владислава. 11 грудня 1618 року перемовини закінчилися підписанням не вигідного для Москви Деулінського перемир'я. Незважаючи на те, що П. Сагайдачний виступав за продовження війни, війська Речі Посполитої було вирішено повертати додому.

Петро Сагайдачний. Гравюра 1622 р.

ЗАСНУВАННЯ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Заснована у Києві академія стала однією з перших у Східній Європі вищою школою і видатним осередком культури й просвітництва. Все розпочалося з приміщення, що його передала у дар Київському братству у жовтні 1615 року представниця волинської православної шляхти Галшка Гулевич. Що ж до професорського складу, заклад отримав його завдяки об'єднанню двох існуючих на той час шкіл. Першою з них була бурса при Київському братстві, другою – школа при Києво-Печерській лаврі. Відомо, що школу при лаврі створив київський митрополит Петро Могила. І саме він став творцем нового закладу. З часом, уже після смерті митрополита, колегіум почали іменувати на честь творця – Києво-Могилянський.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.